

**Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Географічний факультет
Кафедра економічної та соціальної географії**

На правах рукопису
УДК 911.3

**РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ
ОБЛАСТІ: СУСПІЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ**

Галузь знань: 10 Природничі науки
Спеціальність: 106 Географія
Освітня програма: Економічна та соціальна географія
Спеціалізація: Управління розвитком регіону

Магістерська робота
студента II курсу
ОР Магістр
Залізницького Арсенія Володимировича

Науковий керівник:
Доктор економічних наук,
професор кафедри економічної
та соціальної географії
Хвесик Юлія Михайлівна

Київ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУСПІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	
1.1 Сільські території: поняття, ознаки, значення.....	4
1.2 Особливості та кваліфікаційні ознаки суспільної відповідальності бізнесу.....	9
1.3 Суспільна відповідальність бізнесу в процесі використання сільських територій.....	17
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	
2.1 Адміністративно — територіальний устрій Тернопільської області.....	24
2.2 Організація функціонування сільських територій Тернопільської області.....	32
2.3 Сучасні методи розвитку сільських територій Тернопільської області.....	38
РОЗДІЛ 3. УМОВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	
3.1 Проблеми розвитку сільських територій Тернопільській області.....	47
3.2 Міжнародний досвід розвитку сільських територій.....	54
3.3 Перспективи розвитку сільських територій Тернопільської області.....	64
ВИСНОВОК	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ	76

ВСТУП

Суспільна відповідальність бізнесу — це тема, яка хвилює підприємців та дослідників у зв'язку зі зростанням значимості проблем, які оточують приватний бізнес.

Об'єктом дослідження магістерської роботи є суспільна відповідальність сільських територій.

Мета та завдання магістерської роботи полягають у дослідженні ресурсів регіону та ринку праці.

Серед завдань можна виділити наступні:

- комплексне охоплення діяльності підприємств;
- визначення основних понять на кшталт соціальної безпеки;
- аналіз ринку праці Тернопільської області;
- охарактеризувати міжнародний досвід розвитку сільських територій;
- виділення особливостей використання сільських територій Тернопільської області.

Під час проведення дослідження були використані наступні методи: синтез, картографічний, описовий, картографічний. Також були використані у якості джерел такі праці: О.І. Павлова, Л. Лисенко, С.І. Мельника та інших вчених та дослідників.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУСПІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

1.1 Сільські території: поняття, ознаки, значення

В умовах соціально-економічного розвитку регіонів України (і сільських територій — зокрема) останнім часом зростає значимість дослідження основних проблем формування та розвитку сільських територіальних утворень.

В науковій літературі поняття сільської території розглядається авторами з різних точок зору.

Перш за все, виділяється підхід, пов'язаний з визначенням сільської території як населеної місцевості поза великими містами з її природними умовами і ресурсами, сільським населенням і упредметненими плодами попереднього праці людей [7]; або як середовище проживання і сфера життєдіяльності сільського населення з властивими їй підсистемами і функціями [9].

Крім того, сільська територія нерідко розглядається і як відкрита система, умовно розділена на три взаємопов'язані блоки: природні ресурси (первинні ресурси і навколишнє середовище), економіка (виробничі ресурси і система інфраструктури) і суспільство, а також як територія поза межами міських поселень, що включає територію сільських поселень.

В цьому сенсі можна погодитися з тими авторами, які ототожнюють сільську територію з сільським поселенням і господарюючими суб'єктами, розташованими в географічних межах місцевого самоврядування, тобто в межах сільських адміністрацій; або тих. Щерозглядають сільську територію в сукупності кількох об'єктів: населення, самої територіїта інших ресурсів громадського ландшафту, а також малих населених пунктів

за межами безпосередньої сфери економічної активності великих міських центрів

Варто мати на увазі, що офіційно сільське поселення - це один або кілька об'єднаних спільною територією сільських населених пунктів (селищ, сіл, станиць, сіл, хуторів та інших сільських населених пунктів), в яких місцеве самоврядування здійснюється населенням безпосередньо і (або) через виборні та інші органи місцевого самоврядування.

Окрім того: це - території населених пунктів за межами міст (села, селища, станиці, селища, хутори, тощо), що є складною соціально-економічною системою, внутрішнє середовище якої складають економічна, соціальна та екологічна підсистеми, для якої характерний певний набір якісних характеристик і яка виконує різноманітні народногосподарські функції.

Слід визнати певною мірою правомірною точку зору Ю.А. Большакової, яка пропонує включити в поняття сільських територій також малі міста і селища міського типу, обґрунтовуючи свою позицію тим, що, зазвичай, вони є центрами сільських територій (адміністративними, фінансовими, економічними, тощо) і що в них зосереджена основна частина переробки сільськогосподарської продукції [2].

При цьому ідентифікують сільські території також по-різному: по-перше, за щільності населення, відсотка населення, що живе в сільських громадах, наявності міського центру (методика, розроблена ОЕСР)

В багатьох країнах Європи, перш за все, до сільських відносять території, що мають показники чисельності населення не більше 1-2 тис. людей і щільності населення менше 150 жителів на 1 км² [5]; а, по-друге, це - населені пункти, що не відповідають критеріям міських, тощо.

Заславська Т.І. і Ривкіна Р.В. запропонували наступну систему критеріїв, які виявлятимуть відмінності міста і села: чисельність населення і ступінь його стабільності, характер природного і механічного руху населення; характер і складність галузевої і професійної структури суспільного виробництва, ступінь розвитку промисловості, будівництва, транспорту; рівень організації матеріально-просторового середовища, ступінь благоустрою поселення; рівень розвитку сфери послуг, тобто організації всіх форм соціального споживання; соціальні функції поселення (його роль в управлінні суспільством і народним господарством, функції по відношенню до оточуючих населених пунктам); спосіб життя населення; стан свідомості (специфічні для даного населення норми, цінності і думки), що характеризує його диференціація потреб; ставлення до населеного пункту як до міста чи села.

Практичні дослідження сільських територій, зазвичай, проводяться на територіях з адміністративними кордонами, що пов'язано з наявністю статистичних даних і чітко встановленими межами.

Загалом, в даний час дослідження, що стосуються поняття «сільська територія», критеріїв її визначення, тощо., тривають, а також одночасно здійснюється пошук наукового їх обґрунтування.

Розмежування існуючих понять «сільська територія», «сільське поселення», «сільська місцевість», «сільський регіон», «сільський район», тощо[11], визначення чітких критеріїв віднесення території до сільської дозволить формувати більш чіткі, послідовні програми розвитку сільських територій.

Роль сільської території висока в забезпеченні продовольчої безпеки країни, усунення загроз економічній безпеці, в освоєнні природних ресурсів, обслуговуванні комунікацій, в формуванні трудових ресурсів, збереженні культури, етнічної спадщини і місць проживання населення, у

формуванні умов для відновлення відпочинку і здоров'я населення, екології, в підтримці стабільності і миру.

Зростаюча урбанізація при одночасному «вимиранні» значних територій, посилення проблем міст, зростання споживання ресурсів, підвищення вимог до екологічної безпеки продукції, скорочення природних ресурсів, погіршення екології, зростаючі геополітичні ризики, зростання зарубіжних інтересів до неосвоєних територій України значно підвищують роль сільських територій.

Слід враховувати і той факт, що сільські території займають значну частину практично всіх держав (наприклад, 91,3% території Євросоюзу) [10].

Отже, сучасний стан сільських територій характеризується:

- слабо розвиненою промисловістю, сферою послуг і несільськогосподарськими видами діяльності;
- вузькістю сфери прикладання праці;
- низькими доходами населення;
- незадовільними умовами праці та побуту, низькою забезпеченістю об'єктами комунального господарства;
- інтенсивністю міграційних процесів сільського населення (в основному, молодого, працездатного) у великі промислові центри;
- недостатністю інвестицій в розвиток основної галузі;
- обмеженістю інформаційного поля;
- відсутністю або низькою якістю транспортної інфраструктури;
- залежністю стану економіки аграрного сектора від якості
- державного управління;

- відсутністю системного підходу до взаємодії суб'єктів сільської економіки і диференційованого підходу до розвитку сільських територій;

- низькою ефективністю праці в землеробстві;

- високою часткою неофіційної економіки.

В тенденції спостерігаються скорочення чисельності сільських поселень; зниження доступності для сільського населення освітніх, медичних, культурних і побутових послуг; значне скорочення чисельності сільського населення і, загалом, погіршення демографічної ситуації на селі; скорочення трудових ресурсів в аграрному секторі та погіршення їх якісного складу; «старіння» населення; скорочення посівних площ.

Факторами, що впливають на негативні тенденції в розвитку сільських територій, є: існуючі проблеми макроекономіки, що роблять недоступними кредити та інвестиції; відсутність загального підходу в управлінні сільською територією на різних рівнях влади; слабкі позиції муніципалітетів як з фінансової, так і з кадрової сторони; збереження імпортозалежності; низький рівень розвитку несільськогосподарської діяльності, що виключає зростання сфер прикладання праці на селі; недостатність державної підтримки сільського господарства; слабкий розвиток інфраструктури; низька конкурентоспроможність продукції; зберігається значний розрив в оплаті праці в сільському господарстві та інших галузях народного господарства; недостатньо сприятливий інвестиційний клімат; погіршення екологічної ситуації; нездатність використання інновацій і передових досягнень внаслідок відсутності відповідних кадрів; віддаленість від великих промислових центрів; посилення внутрішньорегіональної нерівності; модифікація принципів розселення; відсутність дієвого ринку агростраховання, тощо.

Окремої уваги заслуговують проблеми якості та доступності соціальних послуг.

Таким чином, розвиток сільської території повинно враховувати різні аспекти: просторовий, виробничий, територіальний, економічний, культурний, соціальний, інституційний, управлінський, політичний, демографічний, екологічний, інфраструктурний, культурно-ідеологічний, інноваційний, яким відповідають певні показники.

1.2 Особливості та кваліфікаційні ознаки суспільної відповідальності бізнесу

Ринкова система господарства за багатовікову історію свого існування пройшла шлях від класичного капіталізму з його прагненням до максимізації прибутку за всяку ціну, з іманентно властивим йому діалектичним протиріччям між працею і капіталом, до соціально-орієнтованої економіки, коли прибуток створюється працівником, який має альтернативні джерела доходу, а людський капітал перетворюється в найважливіший інтелектуальний ресурс[2].

Зростання ролі відповідальності бізнесу в забезпеченні стійких конкурентних переваг національної економіки пов'язано з соціальною орієнтацією ринкового господарства на постіндустріальному етапі розвитку.

Науково-технічний прогрес і швидке оновлення знань, які лежать в основі інформації про нові, більш сучасні і продуктивні технології, ведуть до інтелектуалізації виробництва і вимагають збільшення витрат суспільства на підготовку висококваліфікованої робочої сили.

Бізнес змушений прийняти на себе значну частину цих витрат, оскільки його власний розвиток знаходиться в прямій залежності від якості та інноваційних можливостей людського капіталу.

Інтелектуалізація людського капіталу призвела до появи абсолютно нових форм соціально-трудова відносин між найманим працівником і підприємцем: власник інтелектуального капіталу, навіть працюючи за наймом, є вже не стільки виконавцем, скільки партнером по бізнесу - часто має в ньому частку і бере участь в його управлінні.

Натомість, принципово інше положення найманих працівників стосовно власників матеріальних чинників виробництва є об'єктивною причиною поширення соціальної відповідальності бізнесу в умовах ринкової системи господарювання.

Розширення і поглиблення ринкових відносин в умовах глобалізації світової економіки також змушує бізнес бути соціально відповідальним.

Глобалізація ринків, збільшення числа гравців на них і зростання конкуренції зумовили постійне зростання транзакційних витрат, мінімізувати які можливо на основі створення формальних інститутів узгодження інтересів між усіма основними учасниками ринкових відносин: бізнесом, державою, суспільством.

В таких умовах бізнес змушений брати на себе відповідальність за значну кількість напрямків розвитку суспільства, безпосередньо ніяк не зв'язані з його господарською діяльністю (екологія, соціальні програми в галузі освіти, охорони здоров'я, охорони праці, культури, спорту).

В основі суспільного розвитку лежить розв'язання суперечності між формами власності та розвитком продуктивних сил.

Фундаментальні основи модифікації економічних систем закладені в характері суспільного виробництва.

Товарне виробництво, що базується на законах трудової власності та характеризується присвоєнням результатів приватного праці, еволюційно перетворюється в капіталістичне виробництво.

Останнє базується на законах капіталістичного привласнення і вдосконалюється за рахунок розпорядження результатами усупільненої праці.

На певному етапі товарне виробництво перестає бути ефективним, про що свідчить практика розвинених капіталістичних країн на прикладах, що підсилюють всю глибину фінансових криз, і на загостренні соціальних суперечностей.

Капітал, відчуваючи складнощі функціонування, починає шукати вихід емпіричним шляхом, і практика починає підказувати можливі шляхи вирішення проблеми.

В системі визрівають нові структури капіталу, можливо з новими діловими характеристиками, висуваючи бізнес як найбільш перспективну структуру суб'єктів господарювання, що забезпечує життєздатність системи.

Знання та інформація стають основними стратегічними ресурсами економічної діяльності, а конкурентоспроможність бізнесу безпосередньо залежить від здібностей, освіти, навичок і здоров'я працівників. Усвідомлюючи важливість інтелекту, бізнес змушений вживати заходів до його збереження, оскільки саме інтелект дає бізнесу перспективу розвитку.

Зокрема, соціальна відповідальність бізнесу не може мати на увазі тільки певний рівень добровільного відгуку на соціальні проблеми організації і досягнення комерційного успіху шляхами, заснованими на етичних нормах і повазі до людей, спільнот, навколишньому середовищу, тим більше носити примусовий характер.

Останнім часом економічна наука все більше схиляється до думки, що прибуток не є єдиною і, може бути, головною метою організацій,

призводить до зростання соціально-відповідальних інвестицій, однією з головних цілей яких, крім отримання прибутку, є максимально повний облік інтересів третіх сторін [1].

Соціально відповідальний бізнес можна визначити як економічну діяльність, орієнтовану на отримання не тільки прибутку (доходу), скільки на досягнення економічного і соціального ефекту від цієї діяльності.

Вона характеризує нову філософію бізнесу як системи принципово нових економічних відносин соціуму.

Метою соціально відповідального бізнесу є розвиток людського капіталу з точки зору якості його бази знань як єдиної умови розвитку техноємких та інформаційних виробництв.

Сутність і функції соціально відповідального бізнесу логічно розглядати, виходячи зі структури соціально відповідального бізнесу та ефективності його реалізації.

Виконання функцій соціальної відповідальності будь-якого рівня (мікро-, галузевого, макро-, мега- рівнів) здійснюється на основі створення структури, що відбиває виробничу та інвестиційну стратегію бізнесу.

Слід підкреслити, що сутність економічної категорії проявляється через її функції.

При цьому кожна функція висловлює одну зі сторін сутності, а реалізація функцій в повному обсязі можлива при «визрівання» матеріальних, соціально-політичних і юридичних основ.

Функції по формуванню «економічного поля» соціально відповідального бізнесу складаються на всіх рівнях суспільного відтворення.

Спочатку вихідними можна вважати функції соціально відповідального бізнесу на мікрорівні:

- створення умов стабільного зростання грошових потоків;
- збереження права власності на якісний трудовий ресурс;
- зростання ефективності виробництва (зниження витрат на одиницю випущеної продукції).

Отримання прибутку є результируючим показником перерахованих функцій.

Крім того, вже на рівні компанії функціонально соціальна відповідальність бізнесу починає формувати середу успішного суспільства, що має впевненість у власних силах і можливості самореалізації.

На галузевому рівні соціально відповідальний бізнес виконує функції:

- аналізу зовнішнього середовища з позиції її соціальних характеристик;
- створення партнерських форм бізнес-відповідальності;
- формування ринкової рівноваги чинників виробництва.

На макрорівні - це функції:

- здійснення бізнес-структурами місії успішного суспільного розвитку (реалізація економічної ідеології соціально відповідального бізнесу);
- формування громадянської відповідальності всіх членів суспільства.
- На мегарівні основні функції соціально відповідального бізнесу пов'язані:
 - із забезпеченням конкурентоспроможності національної економіки в світовому співтоваристві;

- створенням умов визрівання партнерського співробітництва у використанні світових ресурсів і міжнародних ресурсів планети.

Всі перераховані функції відображають ступінь зрілості соціальної відповідальності бізнесу та завжди матимуть варіанти оптимістичного або песимістичного розвитку.

Перераховані функції знаходять своє відображення в структурі соціально відповідального бізнесу.

З позиції закономірності тенденцій розвитку соціально відповідального бізнесу можна передбачити його глобальну роль - через напрямки, які розвивають сфери соціального інвестування.

«Приблизно в 2040 - 2050-ті рр. велика частина світу зіллється в єдину конфедерацію: його політична карта і структура будуть частково нагадувати Європейський Союз або Сполучені Штати Америки.

Завдяки цьому, гостроту криз вдасться серйозно зменшити. Світ буде управлятися децентралізовано, що дозволить, з одного боку, приймати максимально оперативні і зважені рішення, а з іншого - знизить гостроту багатьох конфліктів і дозволить окремим культурам розвиватися вільно»[7].

Слід розрізнити економічну і управлінську природу соціально відповідального бізнесу при безсумнівному розумінні їх діалектичному взаємозв'язку.

Економічна природа соціально відповідального бізнесу визначається суттю бізнесу як такого: отримання економічного і соціального ефекту від будь-якої соціально відповідальної діяльності підприємця.

Управлінська сторона соціально відповідального бізнесу характеризує його зміст, але з точки зору об'єктивного вимоги участі бізнесу в суспільно економічному розвитку з метою збереження права власності на капітал.

Таку сторону корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) ще в 1953р. зазначив Г. Боуен в роботі «Соціальна відповідальність бізнесмена»[2].

На його думку, соціальна відповідальність бізнесмена полягає в «реалізації тієї політики, прийнятті таких рішень або проходженні такої лінії поведінки, які були б бажаними з позицій цілей і цінностей суспільства» [2, р. 6].

Пізніше К. Девіс навів переконливі доводи необхідності дослідження проблеми соціальної відповідальності бізнесу в управлінському аспекті.

Він підкреслював, що ця відповідальність має відношення до тих «рішень і дій бізнесменів, які здійснюються з причин, принаймні, частково виходять за межі прямого економічного або технічного інтересу фірм.

Причому деякі соціально відповідальні рішення в бізнесі можуть бути в ході тривалого, складного процесу аналізу»[4, р. 70].

У 1975 р К. Девіс і Р. Бломстром визначають КСВ як «обов'язок осіб, які приймають рішення, робити такі дії, які будуть спрямовані не тільки на задоволення їх власних інтересів, але також на захист і примноження суспільного багатства» [3, р. 176].

Зміст явища КСВ було уточнено Дж. Мак Гуїро: «Корпорація має не тільки економічні і правові зобов'язання, але несе і певну відповідальність перед суспільством, що виходить за їх межі» [5, р. 144]. В свою чергу С. Мережі, намагаючись узгодити економічну і соціальну відповідальність бізнесу, вказував, що КСВ «передбачає виведення

корпоративної поведінки на рівень, відповідний переважаючим соціальним нормам, цінностям і очікуванням» [6, р. 62].

Головним завданням вищого менеджменту компанії буде завжди дозвіл різних і частково суперечливих інтересів.

З одного боку, бажання уникнути зайвих витрат, які не спрямовані на зниження собівартості продукції, що випускається (в тому числі витрат, пов'язаних з утворенням, підвищенням кваліфікації, охороною праці працівників), з іншого - отримання прибутку від нематеріального активу - інтелектуальної діяльності високоосвічених, кваліфікованих працівників, здатних швидко приймати правильні рішення.

Оскільки особливо розраховувати на привілейований доступ до ринків капіталу в найближчі роки більшості компаній не доводиться, головним завданням вищого менеджменту буде збереження і посилення конкурентоспроможності компаній через зміцнення професіоналізму персоналу і якості колективного знання. Соціальна відповідальність бізнесу перетворюється в життєво важливий фактор конкуренції в економіці розвинених країн світу.

Таким чином, соціальна відповідальність бізнесу, виникнувши як одинична подія (на мікрорівні) у вигляді індивідуальних соціальних програм, на рубежі ХХ - ХХІ ст. перетворилася в масове явище, обов'язкова умова ефективного розвитку суспільного відтворення.

Бізнес, створюючи нові механізми і інструменти відповідальності за ресурси, і в першу чергу за людину, стає системою відносин з приводу їх ефективного використання, формування інтелектуального людського капіталу.

Таким чином, можна позначити, що існує прямий зв'язок між соціальною цінністю компанії (позитивної громадської діяльністю компанії), її репутацією і лояльністю споживачів.

Отримані результати не тільки вказують на те, що люди очікують побачити від великих компаній соціальні ініціативи. Атому з'ясували, що суспільство і бізнес поступово приходять до взаєморозуміння з питань корпоративної соціальної відповідальності.

І в той же час, не дивлячись на те, що багато компаній поки що не готові брати участь в реалізації соціальних програм, бізнес поступово усвідомлює важливість соціальної відповідальності.

1.3 Суспільна відповідальність бізнесу в процесі використання сільських територій

Розвиток сільських територій є одним з найважливіших стратегічних напрямків діяльності держави, в якому рівне значення мають як соціально-економічні, так і геополітичні завдання.

Соціально-економічні інтереси держави полягають у підвищенні рівня життя сільського населення, його ефективній зайнятості та забезпечення, як мінімум, простого демографічного відтворення.

Геополітичні завдання полягають у недопущенні надмірного відтоку населення із сільської місцевості, особливо в прикордонних територіях, що дозволяє здійснити необхідний догляд за наявною територією.

І та, і інша задача вимагають рівномірного розміщення робочих місць по всій території країни.

Натомість, на різних етапах розвитку країни це вирішувалося різними методами – від прямого примусу, коли сільським жителям не видавалися паспорти, до застосування економічних стимулів проживання в сільських поселеннях

В індустріальну епоху традиційно було чітке галузеве структурування робочих місць в залежності від виду поселень.

Так, жителі села автоматично прирівнювалися до працівників сільськогосподарського виробництва.

Досить часто в якості місця проживання вказувалося не назва поселення, а назва колгоспу чи радгоспу.

Низький рівень механізації і застосовуваних технологій, регульовані державою обсяги виробництва, боротьба з дармоїдством сприяли залученню до роботи в сільськогосподарських організаціях переважної кількості наявних трудових ресурсів села, а в періоди напружених польових робіт - підлітків, пенсіонерів, а також інших осіб, які не є жителями даного поселення (студенти, військовослужбовці, муніципальні службовці).

Зростання продуктивності праці, інтенсифікація сільськогосподарського виробництва, що відбулися в результаті впровадження сучасних техніки і технологій, привели до можливості забезпечення країни продовольством, залучаючи меншу кількість живої праці.

В умовах постіндустріального розвитку суспільства, свободи вибору населенням як в цілому видів діяльності (трудової, нетрудої), так і конкретних видів економічної діяльності, масштаби зайнятості сільського населення обмежуються потребами виробництва.

Однак це не означає, що село втратило свою функцію як місце проживання.

Сільська місцевість, як і міська, - це не тільки місце проживання, а й територія розміщення економічних об'єктів, тому вона повинна стати як

привабливим місцем проживання, так і привабливим місцем для розміщення нових видів економічної діяльності.

Незалежно від того, що інтереси бізнесу спрямовані на отримання прибутку і забезпечення рентабельного і конкурентоспроможного виробництва, сільський бізнес, на відміну від міського, має ряд особливостей.

Дані особливості можна згрупувати по наступних напрямках.

По-перше, відсутність міської анонімності спілкування і велика залежність ефективності ведення бізнесу від включення підприємців в соціокультурну сферу села, що відрізняється особливим самотнім способом життя.

Тут прийнято відпускати продукцію в борг, «приходити на виручку» односельчанам, які опинилися в складних життєвих ситуаціях, ставлячи на перший план не економічну вигоду, а моральні цінності.

По-друге, підвищена відповідальність за якість виробленої продукції (послуг).

Надання неякісних продукції або послуг в селі жорсткіше карається споживачами, ніж в місті, в силу їх обмеженого числа і тісного спілкування.

По-третє, низький рівень розвитку соціально-інженерної інфраструктури села і, перш за все, доріг.

Для будь-якого виду економічної діяльності необхідна наявність нормальних систем водопостачання, водовідведення, тепло- та енергопостачання як для виробничих, так і для побутових цілей.

Крім цього будь-який вид бізнесу вимагає постійного спілкування з різними економічними суб'єктами і державними органами, що знаходяться у територіальній віддаленості від місця розміщення бізнесу.

Тут простежується більш тісний зв'язок інфраструктури бізнесу із загальною інфраструктурою сільських територій, ніж в міських поселеннях[2].

По-четверте, досить високий рівень патерналізму в соціально-трудовах відносинах.

Сільському підприємцю, особливо якщо він є жителем села, де розміщений його бізнес, доводиться займатися вирішенням великого спектра поза виробничих проблем своїх працівників, а в окремих випадках - і односельчан.

По-п'яте, ведення виробництва з мінімальним негативним впливом на навколишнє середовище і суспільство.

Особливо часто це спостерігається, коли місце роботи і проживання бізнесмена і його сім'ї збігаються.

Вищевикладене свідчить про те, що успішне вирішення завдань з розвитку сільських територій та ефективної підприємницької діяльності багато в чому залежить від рівня соціальної відповідальності сільського бізнесу.

Дотримання законодавства є фундаментальною основою будь-якої організації і невід'ємною частиною її соціальної відповідальності.

Організації в різному ступені і масштабах реалізують основні напрямки корпоративної суспільної відповідальності в силу ряду об'єктивних і суб'єктивних причин[7].

У зв'язку з цим для розкриття особливостей різних видів корпоративної соціальної відповідальності нами сформульовані наступні її рівні:

- обов'язковий - здійснення діяльності організації в області соціально-трудових відносин в повній відповідності з вимогами законодавства;

- початковий - реалізація добровільних ініціатив (понад законодавства), спрямованих на вирішення соціально-економічних проблем, поліпшення екологічної обстановки, підвищення якості продукції, просування інновацій, тощо;

- просунутий - активні дії компанії, спрямовані на просування принципів корпоративної соціальної відповідальності в діловому співтоваристві, в тому числі серед ділових партнерів, постачальників, професійних співтовариств, колег з бізнесу.

В результаті організація стає провайдером ідей соціальної відповідальності, формуючи сприятливе середовище для подальших колективних дій по досягненню позитивних змін.

Однією з особливостей організації аграрного бізнесу є велике територіальне розосередження виробничих об'єктів.

А тому цим як раз підтверджується те, що тільки сільськогосподарські товаровиробники організують доставку працівників до робочих місць, надають працівникам транспортні послуги та організують звичайне і (або) пільгове харчування співробітників.

Представники сфери торгівлі відзначилися великою увагою до здоров'я своїх працівників і згуртованості колективу, а також турботою про колишніх працівників.

Тільки ними відзначено проведення лікувально-профілактичних та оздоровчих заходів; проведення інших корпоративних заходів; підтримка ветеранів; вихідна допомога пенсіонерам.

Отже, повноцінний соціально-економічний розвиток організацій забезпечується їх діяльністю, включаючи:

- сплату податків в повному обсязі;
- встановлення економічно обґрунтованого рівня заробітної плати;
- додаткове пенсійне забезпечення працівників; вкладення коштів в професійний розвиток персоналу і охорону праці;
- формування власної соціальної інфраструктури;
- соціальне інвестування;
- добровільне заняття благодійністю [7].

Сучасне виробництво вимагає від організацій проведення заходів спрямованих на сприяння охороні навколишнього середовища.

На обов'язковому рівні це зводиться до дотримання вимог щодо збереження екології в місці присутності організації з метою уникнення покарання за забруднення навколишнього середовища. Початковий рівень передбачає випуск екологічно чистої продукції в сукупності із заходами щодо ресурсозбереження енергії.

На високому рівні вищезазначених вимог додається участь організації у відновленні природних середовищ існування та різних функцій і послуг, що надаються екосистемами.

Активне включення сільських підприємців в соціокультурну сферу села і велика залежність бізнесу від його соціально-інженерної інфраструктури впливають на формування просунутого рівня соціальної відповідальності сільського бізнесу.

Таким чином, надаючи спонсорську допомогу на розвиток фізкультури і спорту, освіти дітей, проведення культурно-масових заходів в селі, беручи участь у фінансуванні заходів з підтримки в нормальному стані доріг і прилеглих до об'єктів бізнесу територій, що знаходяться у власності муніципалітету, сільський бізнес робить значний внесок в підвищення якості життя і привабливості проживання на селі.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1 Адміністративно – територіальний устрій Тернопільської області

Визначення особливостей адміністративно – територіального устрою Тернопільської області характеризується можливостями детального аналізу частки сільських територій в межах області.

Тернопільська область — одна з 24-х областей України, розташована на споконвічних українських землях. Територія та географічні межі області визначені з її утворенням 27 листопада 1939 в тогочасній УРСР.

На півночі область межує з Рівненською, на сході — з Хмельницькою, на півдні — з Чернівецькою, на заході — з Івано-Франківською і Львівською областями.

Сьогодні, Тернопільська область поділяється на 17 районів, 1052 населених пунктів, 4 міста обласного підпорядкування, 14 — районного, 18 селищ міського типу, а також 17 районних рад, 17 міських рад, 18 селищних рад, 581 сільських рад[4] (додаток А).

Загальна площа регіону — 13,8 тис км², що становить 2,3% території України, а отже можна позначити, що Тернопільська область є однією із найменших в сучасному адміністративно-територіальному розподілі України.

Населення Тернопільської області налічує 1 млн 41 тис осіб, приблизно 42% — це міське населення і 58% — сільське, а за гендерним розподілом — 46% чоловіки і 54% жінки.

Тобто, можна позначити, що сільське населення становить переважну кількість, особливо в контексті розвитку сільських територій. Станом на серпень 2019 року кількість народжених осіб у Тернопільській області

становить 5 289, померлих — 10 163, відповідно спостерігається від’ємний приріст населення у -4877 особи, а це негативно впливає на розвиток інфраструктури та територій області (додаток Б).

Загалом протягом останніх трьох років населення краю скоротилось на 16 тис. 870 осіб, але це не єдина демографічна проблема, оскільки також спостерігається міграційне скорочення населення області. Станом на серпень 2019 року — на 29 осіб, у 2017 році — на 1 355, а у 2018 був приріст — на 35 осіб (додаток В).

Щодо етнічного складу населення Тернопільської області, то згідно з переписом 2001 року 97,8% становлять українці, 1,2% — росіяни, 0,3% — поляки, 0,1% — білоруси та 0,6% — інші національності.

До складу Тернопільської області входить 17 районів, адміністративним центром є місто Тернопіль. Загальна кількість населених пунктів — 1 058, з них 35 міських та 1 023 сільських. У Тернопільській області є чотири міста обласного значення (Тернопіль, Чортків, Бережани, Кременець), 14 міст районного значення (Борщів, Бучач, Заліщики, Збараж, Зборів, Копичинці, Ланівці, Монастирська, Підгайці, Почаїв, Скалат, Тербовля, Хоростків, Шумськ), а також 17 селищ міського типу (додаток Г).

Процес децентралізації у Тернопільській області розпочався ще у 2015 році, коли у 26-ти об’єднаних територіальних громадах відбулись перші місцеві вибори. У 2016 році утворилось ще 10 ОТГ, у 2017 — 4 ОТГ, 2018 — 9 ОТГ. В грудні 2019 року відбулись перші вибори ще у чотирьох ОТГ, а з центром у місті обласного значення Чортків було утворено Чортківську ОТГ.

Загалом на території області створено 55 громад, із них 28 ОТГ сільські, 14 — селищні, 13 — міські, у тому числі три громади

(Тернопільська, Бережанська та Чортківська) — це ОТГ з адміністративними центрами у містах обласного значення. Найбільшу кількість ОТГ створено в Гусятинському та Тернопільському районах (по 7), а у Підгаєцькому не створено ще жодної ОТГ. Площа об'єднаних територіальних громад Тернопільської області складає 6 894,7 км², тобто 49,88% від площі регіону, а населення — 682 453 осіб і це 65% від загальної кількості населення[5] (додаток Д).

Тернопільська область належить до Подільського економічного району. Основними галузями господарства області є промисловість та сільське господарство, перспективною для розвитку є туристична галузь.

За інформацією Державної служби статистики України, на кінець 2018 року в Тернопільській області налічувалось 5 043 підприємств. Більшість із них — це малі підприємства — 4 778, крім того 261 — середні й 4 — великі. Якщо порівнювати цю кількість протягом останніх 5 років, то вона коливається в межах від 4 710 до 5 159 підприємств. Найбільша кількість підприємств належить до сільського, лісового та рибного господарства — 1 156, до оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспорту — 945, до промисловості — 818, до операцій із нерухомим майном — 510, до будівництва — 404, до професійної, технічної та наукової діяльності — 242, до діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування — 233, до транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності — 209, до інформації та телекомунікації — 162, до охорони здоров'я та надання соціальної допомоги — 141, до тимчасового розміщення та організації харчування — 89, до надання інших видів послуг — 52, до фінансової та страхової діяльності — 34, до мистецтва, спорту, розваг та відпочинку — 25, до освіти — 23.

Мінімальна заробітна плата станом на вересень 2019 року становила 4 173 грн. Показник середньомісячної зарплати у цей же період складав – 8 183 грн, що на 196,1 грн більше ніж у 2018 році.

Варто зазначити, що сільське господарство займає провідне місце у народногосподарському комплексі області. За підсумками збору врожаю сільськогосподарських культур у 2018 році підприємствами Тернопільської області найбільше із зібраних площ було засіяно зерновими та зернобобовими культурами – 325 тис. га, ріпак та кольза була зібрана із 75,5 тис. га, соя – 76,3 тис. га, соняшник – 70,8 тис. га, буряк цукровий – 33,4 тис. га, картопля – 1,1 тис. га, овочеві культури – 800 га (додаток Е). Якщо порівнювати із 2018 роком, то збільшились площі збору ріпаку і кользи, картоплі, цукрового буряку та зернових культур та дещо зменшились площі сої та соняшнику.

У цій галузі домогосподарства теж відіграють значну роль. Урожай зернових у 2018 році був зібраний із площ у 137,2 тис. га, картопля – 55,1 тис. га, овочеві культури – 99,9 тис. га, соя – 3 тис. га, цукровий буряк – 1 000 га. Було збільшено площі збору сої, а інших культур зменшено.

Щодо реалізації підприємствами основних видів продукції сільського господарства у січні-вересні 2019 року, то спостерігається збільшення обсягів реалізованої продукції до відповідного періоду 2018 року. Наприклад, бобів сої реалізовано більше приблизно на 60%, зерен кукурудзи – на 33%, ячменю – на 16%, зернових – на 4%.

Натомість, загальна частка тваринної галузі представлена як підприємствами, так і домашніми господарствами. Виробництво 53,3% м'яса (реалізація сільськогосподарських тварин на забій, у живій масі) забезпечується підприємствами, а 46,7% – господарствами населення. 81,5% молока – забезпечують домогосподарства, а 18,5 – підприємства. Загалом на підприємствах у

більшій кількості вирощують свиней, у меншій кількості – птицю, і приблизно 10% – велику рогату худобу.

Обсяги промислового виробництва Тернопільської області у вересні 2019 року порівняно з серпнем 2019 року зросли на 31,5%, а порівняно з вереснем минулого року – на 9,0%. Загалом у січні-серпні 2019 року реалізовано промислової продукції (товарів та послуг) на 13472,9 млн грн, що лише на 0,4 % більше, ніж за аналогічний період попереднього року.

Транспортна галузь у Тернопільській області у січні-вересні 2019 року не досягла високих показників. Вантажообіг залізничним транспортом зменшився на 766,7 млн т км (тонна-кілометр), порівняно з аналогічним періодом минулого року і становить 732,5 млн т км. Автомобільний транспорт лише на 41,2 млн т км збільшив свій показник вантажообігу і досягнув 592,4 млн т км. Пасажирообіг «Тернопільської дирекції залізничних перевезень» регіональної філії «Львівська залізниця» АТ «Укрзалізниця» станом на вересень 2019 року становить 652,2 млн пас. км, що майже на 10% менше, ніж за аналогічний період 2018 року. Пасажирообіг автомобільним транспортом збільшився на 3,1%, та на вересень 2019 року становить 602,2 млн пас. км.

Щодо зовнішньоекономічної діяльності Тернопільської області за період січень-вересень 2019 року, то найбільше товарів було експортовано до Польщі (52%), значно менше – до Білорусії (5,9%), Нідерландів (4,2%), Іспанії (4,3%), Німеччини (3,3%), США (2,8%), Туреччини (2,6%), Швейцарії (2,0%), Єгипту (1,8%), Австрії (1,6%), Італії (1,5%). Здебільшого це були електричні машини, зернові культури, м'ясо та субпродукти, меблі, насіння та плоди олійних рослин, продукти переробки овочів, білкові речовини, деревина та вироби з дерева, пластмаси та полімерні матеріали, жири та олії тваринного чи рослинного походження. У той же час у Тернопільську область були імпортовані товари із Польщі

(38,7%), Німеччини (11,4%), Китаю (8,5%), Литви (8,2%), США (3,7%), Італії (3,4%), Швейцарії (2,5%), Франції (2,3%), Чехії (2,0%), Угорщини (1,5%), Ісландії (1,5%). Завозили такі товари як електричні та механічні машини, машини наземного транспорту, пластмаси, полімерні матеріали, мінеральні палива та нафту, рибу та ракоподібних, добрива, оптичні та фотографічні прилади, вироби з чорних металів.

До підприємств Тернопільської області, які за перше півріччя 2019 року сплатили найбільшу кількість податків, відносяться ТОВ «СЕ Борднеце – Україна», ТОВ «Мрія-лізинг», ПрАТ «Тернопільський кар'єр», ТОВ «Бучачагрохлібпром», ТОВ «Агродружство Євішовіце Україна», Приватне агропромислове підприємство «Агропродсервіс», Приватне сільськогосподарське підприємство агрофірма «Горинь», ТОВ «Мрія сервіс», ТОВ «Радехівський цукор», ТОВ «Микулинецький бровар», ТОВ «Агрополіс».

ТОВ «Се Бордтнеце – Україна» – одне з найбільших підприємств Тернопільської області, яке займається виробництвом кабельно-провідникової продукції для автомобілів концерну Volkswagen. Засновником є «Сумітомо електрик борднетце Се» (Німеччина). На території Тернопільської області діє два підприємства цієї компанії – у селі Байківці Тернопільського району та у місті Чорткові.

Акціонерне товариство «Тернопільський радіозавод «ОРІОН» засноване у 1982 році та спеціалізується на засобах радіозв'язку та продукції спеціального призначення (комплекс засобів радіозв'язку для залізниці, для силових структур, для Міністерства оборони України та виробництво енергозберігаючих ламп).

Харчова галузь Тернопільської області представлена кількома великими підприємствами. ПрАТ «Тернопільський молокозавод» виготовляє молочну продукцію під торговою маркою «Молокія». Історія

підприємства розпочалась ще у 1957 році, на початку 2000-них воно пережило реорганізацію, а зараз має відокремлені підрозділи у Львові, Івано-Франківську, Рівному, Стрию, Хмельницькому, Чернівцях, Луцьку, три у Вінницькій області, Житомирі, Києві, Ужгороді, Одесі, Умані, Чернігові.

ПРАТ «ТерА» є кондитерською фабрикою, яка спеціалізується на випуску вафель, пряників, печива, зефіру, мармеладу та понад 80 найменувань цукерок. ТОВ «Галичина Ласунка» займається виробництвом морозива. Асортимент продукції налічує близько 120 видів, кампанія займає лідируючі позиції у своїй галузі. Досить високим попитом серед споживачів користується продукція тернопільських пивоварень. Товариство з обмеженою відповідальністю «Микулинецький Бровар», потужності виробництва якого знаходяться у Теребовлянському районі, випускає великий асортимент непастеризованого пива, безалкогольні напої та перше в Україні односолодове віскі. ПРАТ «Опілля», окрім пива, виготовляє ще й квас. Завод розміщений в обласному центрі. Обидві пивоварні є представниками найстаріших товариств Тернополя, а їхня продукція продається практично у всіх обласних центрах країни.

Легка промисловість представлена кількома підприємствами. ВАТ «Тернопільське об'єднання ТЕКСТЕРНО» працює з 1968 року та є виробничим комплексом із переробки бавовни-волокна у готові тканини. У 2005 році на підприємстві відбулась повна реконструкція обладнання та фабрика отримала сертифікат якості Velcoro. ПРАТ «Тернопільський завод штучних шкір «Вінітекс» спеціалізується на виробництві екструдованого пінополістиролу для теплоізоляції стін будинків, штучної шкіри для взуття, навісів, чохлів, тентів. Товариство з обмеженою відповідальністю «Торговий дім «Теркурій» є виробником панчішно-шкарпетних виробів.

Серед підприємств агропромислового комплексу Тернопільської області можна виділити кілька успішних компаній. ТОВ «Мрія Лізинг», засновником якого є «Мрія Агро Холдинг Паблік Лімітед» (97,99 %) і основним видом діяльності якого є надання в оренду сільськогосподарських машин та устаткування, розташоване у Гусятинському районі. ТОВ «Мрія Сервіс» спеціалізується на ремонті та технічному обслуговуванні машин і устаткування промислового призначення (Підгаєцький район). Засновником підприємства є Товариство з обмеженою відповідальністю «Салік України», яке придбало одну з найбільших сільськогосподарських компаній України – «Мрія Агро Холдинг» (з 2019 року – «Контінентал Фармерз Груп»). Цей агрохолдинг обробляє сільськогосподарські землі у Тербовлянському, Підволочиському, Бучацькому, Гусятинському, Бережанському, Збаразькому, Козівському, Шумському, Лановецькому, Чортківському, Зборівському, Підгаєцькому, Гусятинському, Заліщицькому районах.

ПСП «Агрофірма Горинь» розташоване у Лановецькому районі та займається рослинництвом і тваринництвом. ПАП «Агропродсервіс» теж працює у сфері сільського господарства, яке було засновано у 1999 році. ТОВ «Бучачагрохлібпром» займається вирощуванням та реалізацією зернових і технічних культур, а також розведенням великої рогатої худоби молочних порід.

Обсяг реалізованої продукції (товарів і послуг) підприємствами Тернопільської області в листопаді 2019 року складає 71210819,2 тис. грн. Серед районів області цей показник найвищий у Тернопільському (8032550,9 тис. грн), Гусятинському (4059659,0 тис. грн) та Тербовлянському (3526242,8 тис. грн) районах.

Дохідна частина обласного бюджету на 2019 рік становить 6 193 955 700 грн, а видатки – 6 192 575 510 грн.

Прямі інвестиції в Тернопільській області станом на 31 грудня 2018 року склали 55 812,7 тис. дол. США. Основними країнами-інвесторами є такі країни: Велика Британія, Кіпр, Естонія, Бельгія, Німеччина.

Таким чином, можна відобразити економічну активність Тернопільської області з урахуванням використання сільських територій, які визначають можливості функціонування більшості підприємств.

2.2 Організація функціонування сільських територій Тернопільської області

Процесу визначення особливостей розвитку сільських територій Тернопільської області присвячено безліч дискусій, зокрема щодо реформування інструментарію регіонального та локального розвитку, а також комплексного нарощування параметрів розвитку, здатних активізувати соціально-економічне зростання територіальних систем регіонального рівня. Варто позначити, що використовуваний інструментарій впливу на регіональний розвиток себе вичерпав, а тому сучасний розвиток сільських територій Тернопільської області повинен володіти інноваційними методами.

Сільські території Тернопільської області тривалий час перебувають в затяжній кризі, і, незважаючи на активізацію сільськогосподарського експорту, цілісність системи сільського розвитку виглядає вкрай нестійкою.

Перехід до сталого соціально-економічного розвитку сільських територій в даний момент розглядається як вирішення низки стратегічно важливих для області завдань: з одного боку, зниження рівня імпортозалежності сільського господарства в умовах негативних зовнішньоекономічних реалій і зростання експорту сільськогосподарської

сировини за ключовими каналами збуту; з іншого боку, активізація «точок зростання» регіонального розвитку та вирішення соціально-економічних проблем села та сільського населення[8]

Варто зазначити, що особливості сформованої в межах української практики моделі забезпечення стійкості розвитку сільських територій відображені в рамках нормативно-правової структури її планування і реалізації.

Сьогодні в рамках розвитку сільських територій Тернопільської області застосовується галузевий підхід: в основних нормативно-правових актах розвиток сільських територій пов'язаний з розвитком сільського господарства.

Наприклад, сталий розвиток сільських територій передбачає процес соціально-економічного розвитку місцевих утворень, зростання масштабів сільськогосподарського виробництва і продуктивності сільського господарства, забезпечення повної зайнятості і зростання якості життя сільського населення, а також раціональність використання місцевих земель.

Як вже зазначалося, поняття «сільські території» трактується як сільські поселення або консолідовані в межах району міжселищні території, де переважає діяльність, пов'язана з виробництвом і переробкою сільськогосподарської продукції.

Межі функціонування сільських територій обмежені і оцінені з споживчої позиції - це постачальники основних земельних і трудових ресурсів для сільськогосподарського виробництва. При цьому спостерігаються як недостатнє соціальне навантаження, так і низька зацікавленість агробізнесу в розвитку сільських територій, хоча

Тернопільська область є однією із найбільш привабливих для діяльності в сільськогосподарському секторі.

Позитивний ефект галузевого підходу полягає в тому, що зростання доходів і масштабів великого агробізнесу через укрупнення, інтеграцію взаємозв'язків сільського господарства з суміжними галузями агропромислового комплексу дозволяє активно позиціонувати його на внутрішньому і зарубіжному ринках збуту.

Втім, такий підхід в стратегічній перспективі буде сприяти затримці регіонального зростання і, більш того, посилить соціально-економічну диференціацію сільських територій, оскільки перерозподіл зростаючих доходів великого агробізнесу не забезпечить в повній мірі стійкість розвитку локальних територій.

Західна практика забезпечення сталого соціально-економічного розвитку сільських територій здійснюється з позиції комплексного, або територіального, підходу, заснованого на зміні ролі сільського господарства і диференціації економічної діяльності на користь неаграрних видів діяльності: видобутку ресурсів, сільського туризму, народних промислів, торгівлі (зокрема, ритейлу), промислового виробництва. В даному випадку сільські території розглядаються як місцевість із значним природним і трудовим потенціалом, а тому це сприяє виникненню нових форм і видів господарювання, механізмів координації між діючими суб'єктами господарювання та органами місцевого самоврядування.

Наприклад, французький досвід розвитку сільських територій передбачає, що регіональна політика та сільські території розвиваються за принципами субсидіарності (здійснення політики розвитку сільських територій «знизу-вгору», тобто відокремлених територіальних установ до різних міністерств) і партисипативну (залучення населення або

представників населення (депутатів) у розробку і здійснення політики розвитку сільських територій)[10]. В Нідерландах величезну роль у розвитку сільських територій відіграють університети (наприклад, університет Вагенінген) і наукове співтовариство. Вони є важливою ланкою в системі розвитку сільських територій та сільського населення, так як діяльність фермерських господарств безпосередньо пов'язана з сільським господарством, а аграрна політика в Нідерландах орієнтована на інноваційний розвиток і зростання вартості сільськогосподарської продукції, призначеної для експорту. Фермерські господарства є найважливішими замовниками інноваційних рішень в галузі агробізнесу.

Таким чином варто відобразити, що застосування західного досвіду розвитку сільських територій багато в чому буде сприяти більш ефективному системному розвитку сільських територій Тернопільської області з точки зору як бізнесу, так і соціо-еколого-економічного середовища села в середньостроковій і довгостроковій перспективі. Інституційні механізми, поширені в західній практиці, дозволяють, по-перше, розширити функціонал і правове поле сільських територій; по-друге, сприятимуть захисту місцевого виробника і місцевих ринків від анексії з боку великого іноземного бізнесу; по-третє, сприятимуть системному зростанню бізнесу, заснованого на використанні територіальної конкурентної переваги.

Натомість в якості соціально-економічного розвитку сільських територій Тернопільщини розуміється процес стабільного нарощування ключових показників зростання, що відрізняється інноваційністю стратегічного підходу з адаптацією територіальних систем до змін під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, стимулювання ключових економічних сил на взаємодію, що забезпечує досягнення балансу між

економічним зростанням, якісним розвитком людського потенціалу і здоровими продуктивними екосистемами.

Забезпечення сталого соціально-економічного розвитку сільських територій є концептуальним продовженням реалізованого за ініціативою держави, а саме переходу до сталого розвитку, який передбачає конкурентне зростання соціальних, економічних, екологічних систем в рамках певної територіальної одиниці.

Визначення стійкості соціально-економічного розвитку сільських територій Тернопільщини передбачає необхідність виявлення якісних і кількісних характеристик, оцінки ситуації, фіксації позитивних або негативних змін.

Визначаючи особливості організації сільських територій Тернопільщини можна резюмувати відмінні риси високостійких районів:

- висока розвиненість логістичної мережі;
- наявність «точок зростання»;
- високий рівень розвиненості сільського господарства;
- високий рівень інвестиційних вкладень;
- оптимізація доходної частини державного бюджету;
- відносно високий рівень соціального забезпечення;
- порівняно високий рівень фінансування охорони навколишнього середовища;
- мала кількість джерел забруднень.

Однак можна виокремити і деякі негативні тенденції в рамках даного типу оцінки розвитку сільських територій:

- низька платоспроможність населення;
- нестабільність місцевого бюджету;
- збитковість державних підприємств;

- в деяких районах зафіксовано велику питому вагу населення з доходами нижче прожиткового мінімуму.

Необхідність в пріоритетному соціально економічному розвитку сільських територій Тернопільської області є актуальним аспектом розвитку регіону, оскільки, незважаючи на деякі позитивні зміни, що відбуваються в соціально-економічному житті села, якість життя населення, а також фінансові можливості місцевих бюджетів вкрай низькі.

Ситуація ускладнюється і тим, що ні населення, ні місцева влада не може суттєво вплинути на розвиток соціально-економічних процесів. Платоспроможність населення низька, місцевий бюджет не в змозі надати підтримку вище того рівня, який досягнутий в даний час, а інтерес бізнесу до села недостатньо великий, хоча і можна позначити тенденції використання інвестицій національного та міжнародного характеру[9]. Приклад Тернопільської області вельми показовий і вимагає комплексного перегляду традиційного підходу до розвитку сільських територій, бо модель ресурсного сільського господарства втрачає актуальність і не сприяє активізації якісного зростання, а наявність сільськогосподарських потужностей є причиною посилення соціально-економічної асиметрії між районами.

Фактично, зниження диференціації розвитку сільського простору Тернопільщини вимагає посилення інвестиційної активності в межах даних територій.

При матеріальному обмеженні прямого способу впливу на розвиток необхідно активізувати непряме стимулювання, створюючи необхідні умови для залучення нових ресурсів, а також потрібна зміна інституційного середовища ведення бізнесу, а підтримка з боку місцевих і регіональних влад ініціює підвищення інвестиційної привабливості

територій.

Наявність сировинної бази прискорить розвиток спеціалізованого ланцюжка і форсує появу нової продукції з високою доданою вартістю. Ресурси будуть сприяти розвитку обробної і харчової промисловості, появи нових напрямків сільського господарства (наприклад, садівництва, квітництва).

Створені «точки зростання» і зміна структури господарювання підвищать рівень соціального розвитку, відбудеться зниження рівня безробіття і підвищення доходів населення.

В перспективі, зростання податкових надходжень форсує оновлення об'єктів інфраструктури, оптимізацію місцевих фінансів, залучення довгострокових інституційних і субсидованих кредитів, які використовуються для наступного «раунду» розвитку місцевої економіки. Однак варто зауважити, що застосування непрямих методів при використанні діючої інституційної структури не дасть належних можливих результатів, оскільки великий бізнес не буде збільшувати соціальне навантаження, а місцевий не має достатньої фінансової бази.

Таким чином, сталий соціально-економічний розвиток сільських територій Тернопільської області передбачає вироблення адаптивної довгострокової моделі розвитку територіальних систем з урахуванням вироблених рекомендацій. Адаптивна модель призначена для того, щоб активізувати основні економічні сили на досягнення якісного зростання еколого-соціо-економічних систем в межах територіальних одиниць.

2.3 Сучасні методи розвитку сільських територій Тернопільської області

Процеси трансформації сільської економіки дещо відрізняються від аналогічних процесів в містах, оскільки сільські території

характеризуються більш диверсифікованим агроприродним середовищем і менш розвиненою інфраструктурою.

Так, з точки зору підприємницького потенціалу, сільські території (особливо ті, які знаходяться на значній відстані від міст) стикаються перед великою кількістю проблем.

Обмежений місцевий попит (з огляду на низьку щільність населення) ускладнює досягнення економії від масштабу, впливаючи на параметри витрат і пропозицій.

Відсутність доступу до ринків та інфраструктури (особливо фінансової), низький рівень людського і соціального капіталів, а також слабка підприємницька культура обмежують економічні можливості сільських домогосподарств, а тому сільські жителі, які мають певний капітал (людський, матеріальний або соціальний), віддають перевагу працевлаштуванню і веденню бізнесу в містах.

Таким чином, політика, яка є ефективною для розвитку підприємництва в містах, необов'язково дасть ті ж позитивні результати в сільській місцевості.

В сільській місцевості підприємництво полягає в пошуку унікальної комбінації ресурсів, спрямованої на підвищення соціально-економічної та екологічної цінності сільських територій, в тому числі і через диверсифікованого використання місцевих ресурсів (земельних, водних, лісових, тощо), зокрема, в туризмі та рекреації, народних промислах, спорті, навчанні, торгівлі, інформаційно-консультаційному обслуговуванні.

Створення сприятливого підприємницького клімату в сільській місцевості вимагає, перш за все, формування механізмів підвищення і реалізації підприємницького потенціалу визначеної території.

Розуміння суті підприємництва, будучи детермінантою його впливу на характер сільського розвитку, сьогодні стає основою відповідних заходів на національному та місцевому рівнях.

Сьогодні, виділяють чотири основних елемента підприємництва: ідентифікація певної можливості або потреби; формування ідеї щодо використання цієї можливості або задоволення потреби; комбінація необхідних ресурсів (інтелектуальних, фізичних, фінансових) для трансляції ідеї в стійку реальність; використання творчого мислення для вирішення проблем, усунення бар'єрів та ідентифікації подальших можливостей [6, 7].

Фактично, підприємництво пов'язане з балансуванням між ризиком і винагородою. А тому, як показує досвід, не можна сподіватися на те, що депресивні території (в соціальному, економічному і екологічному аспектах) почнуть стрімко розвиватися лише в результаті зовнішніх інвестицій, оскільки без розвинених підприємницьких здібностей витрачені кошти не забезпечать очікуваного довгострокового економічного зростання і соціально-економічної інтеграції депресивних і розвинених територій [1, 2].

В результаті депресивні території будуть більш ізольованими, що, звичайно, негативно вплине на їх привабливість для проживання.

Розвиток сільського підприємництва має базуватися на таких принципах.

1. Наявність стимулів в рамках середовища розвитку підприємництва.

Сільським територіям необхідні інструменти для ідентифікації та концентрації активів, при цьому відповідні рішення повинні врівноважувати економічні, соціальні та екологічні імперативи.

2. Регіональна орієнтація сільського підприємництва, яка є критичною з огляду на неузгодженість адміністративного поділу сільських територій з економічною доцільністю.

Таким чином, лише через співпрацю на регіональному рівні можна досягти достатніх масштабів, ресурсів і досвіду, оскільки місцеві ринки просто є неадекватними для підтримки ефективного бізнесу.

3. Пріоритетність підприємництва в програмних заходах.

Здійснювані в Україні заходи (на національному та регіональному рівнях), спрямовані на розвиток підприємництва, є надмірно формалізованими і нескоординованими, а тому часто не дають бажаних результатів.

4. Забезпечення пропозиції ефективних підприємців, оскільки вони є найбільш важливими елементами сприятливого підприємницького середовища, створюючи можливості для взаємного навчання.

У зв'язку з цим, використовують досить цікаву концепцію трубопроводу підприємців, згідно з якою доступність навчання підприємству забезпечується його інтеграцією в шкільні та університетські програми з тим, щоб молодь могла адаптуватися до мінливого соціально-економічного середовища.

З огляду на вищенаведені принципи розвитку сільського підприємництва найкращими його каталізаторами будуть наступні:

1. Зони сільського підприємництва, тобто невеликі території з відносно високою концентрацією економічної активності, де мінімізуються фінансові та регуляторні бар'єри для розвитку сільського бізнесу.

2. Центри розвитку сільського підприємництва (які доцільно базувати при університетах), що надають управлінські, технічні, інформаційні,

консультаційні, освітні та інші послуги, направлені на підтримку сільських підприємців в сферах фінансування, виробництва і маркетингу (прогнозування грошових потоків, розробка бізнес-планів, проведення маркетингових досліджень, складання фінансової звітності).

Одночасно такі центри можуть виступати в ролі координаторів національних, регіональних і місцевих програм розвитку підприємництва.

3. Розвиток сільської фінансової інфраструктури, що є можливим за умови підвищення конкурентоспроможності позичальників і потенціалу кредиторів і визначається, зокрема, рентабельністю господарської діяльності реципієнтів кредитів, соціально-економічною ефективністю фінансових установ, адекватної макроекономічної політикою.

В цілому недостатній доступ до фінансування ставить основну масу дрібних підприємців і більшість домогосподарств в залежність від самофінансування і дорогих короткострокових кредитів, обмежуючи їх можливості в плані інвестицій, отримання споживчих та іпотечних кредитів.

Підприємницька орієнтація стратегій соціально-економічного розвитку сільських територій (на відміну від стратегій стимулювання розвитку на основі лише зовнішніх інвестицій) базується на формуванні сприятливого підприємницького клімату, який, в свою чергу, буде створювати робочі місця і збільшувати економічну цінність певного регіону або території, одночасно утримуючи в них дефіцитні ресурси.

Базуючись на вищенаведених принципах і каталізаторах розвитку сільського підприємництва, визначають наступні основні стратегії формування сприятливого підприємницького клімату [4, 6].

1. Інвестиційні стратегії, які полягають в стимулюванні довгострокових інвестицій через зміни ціннісних орієнтирів в рамках

територіальних громад, інститутів і органів влади (зокрема, через розвиток ефективних систем підтримки підприємництва, включаючи технічну допомогу, доступ до капіталу, розвиток регіональних зв'язків).

2. Стратегії навчання, тобто розвиток підприємницької освіти в школах і університетах, дослідження ефективних практик та ініціатив, впровадження тренінгових програм і можливостей для обміну досвідом.

В цілому небажання органів влади та великих агропідприємств впроваджувати програми розвитку людських ресурсів в сільській місцевості логічно пояснюється їх побоюваннями щодо можливої трудової міграції сільських жителів до більш вигідних умов праці.

3. Стратегії підтримки розвитку підприємництва. Варто позначити, що для прискорення соціально-економічного розвитку сільських територій необхідно збільшити пропозицію підприємців (створюючи, таким чином, їх критичну масу), які будуть стимулювати зародження і розвиток автономного, самодостатнього, динамічного підприємницького процесу, забезпечуючи, таким чином, сталий соціально-економічний розвиток сільських територій.

4. Інформаційні стратегії, які полягають в розробці методологій та статистичних інструментів, що визначають підприємницьку активність і клімат; їх відсутність ускладнює аналіз існуючої ситуації та тенденцій.

Отже, основними передумовами сприятливого підприємницького клімату в сільській місцевості є:

- організації (в тому числі університети), здатні створювати партнерства на всіх рівнях, залучаючи критичні для підприємництва і економічного розвитку ресурси;
- узгоджені державні стратегії і програми, їх адаптація до певних потреб різних сільських регіонів;

- соціально-економічна диверсифікація підприємницького середовища, оскільки успіх в бізнесі пов'язаний з доступом до ринків капіталу, праці, інших підприємців, а також з інфраструктурою і ставленням до підприємництва.

І хоча диверсифікація економічної активності може викликати зниження обсягів агровиробництва, також зменшиться і навантаження на агроприродного ресурси, але доходи, отримані за межами аграрної сфери, можуть направлятися в сільське господарство, наприклад, на придбання екологічно ефективних виробничих ресурсів.

Основним фактором диверсифікації сфери зайнятості в сільській місцевості є довгострокове підвищення продуктивності агровиробництва, оскільки при певних умовах, це повинно сприяти розширенню несільськогосподарського сектора, який, по суті, буде поглинати вивільнених сільськогосподарських працівників

Загалом позитивні ефекти диверсифікації економічної активності значно перевищують її негативні аспекти, тоді як відповідні бар'єри входу (обмежені можливості отримання кредиту і недостатні доходи від агровиробництва) ставлять домогосподарства з вищими доходами в більш вигідне становище, оскільки вони можуть використовувати свої активи для інвестицій в несільськогосподарських сектор, а також в якості буфера проти тимчасових негативних тенденцій доходів.

При цьому населенню з незначними доходами залишається мало можливостей в плані диверсифікації своєї економічної активності, основною з яких є міграція з метою акумуляції коштів і отримання освіти, які необхідні для усунення зазначених бар'єрів входу.

В цілому в Україні слід ще багато зробити для формування сприятливого підприємницького середовища в сільській місцевості.

Основним механізмом вирішення відповідних проблем повинен стати комплексний підхід до розвитку сільського підприємництва, який передбачає удосконалення нормативно-правової бази, розвиток інфраструктури, фінансово-кредитну та інвестиційну підтримку (активізації якої має передувати розробка і реалізація національної програми фінансово-кредитної підтримки суб'єктів підприємництва в сільській місцевості) [5].

Особливу увагу слід приділити несільськогосподарському підприємству, для чого доцільно розробити суміжні програми розвитку переробних галузей, систему маркетингу агропродукції.

При цьому слід пам'ятати, що несільськогосподарський сектор не є однорідним, а тому доцільно розробити класифікацію типів економічної активності в сільській місцевості (виробнича / невиробнича, наймана праця / самозайнятість, регулярна / нерегулярна зайнятість і т.д.), оскільки це буде корисним при аналізі вкладу окремих видів діяльності в підвищення доходів сільських жителів.

Необхідно зазначити, що сьогодні нерегулярна зайнятість в сільській місцевості є, зазвичай, основним джерелом існування бідних домогосподарств, які не здатні отримувати регулярний дохід від економічної активності в аграрному і несільськогосподарському секторах.

Крім того, диверсифікований несільськогосподарський сектор слід розглядати не тільки як джерело доходів сільських домогосподарств, а й як фактор зниження соціально-політичної напруженості (через зменшення ступеня нерівномірності розподілу доходів), підвищення продовольчої та економічної безпеки, уповільнення процесів деградації агроприродного ресурсу, а звідси - і поліпшення конкурентоспроможності та стійкості аграрного сектора.

Фактично, ефективність політики сільського розвитку буде максимальною лише в тому випадку, якщо вона буде підтримуватися сильними ініціативами знизу (зокрема, втіленими в кооперативних організаціях, об'єднаннях і асоціаціях сільських жителів за різними ознаками, а також в інших структурних формах).

У зв'язку з цим особливий інтерес представляє роль соціального капіталу, який сприяє сільському розвитку через скоординовані дії.

РОЗДІЛ 3. УМОВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1 Проблеми розвитку сільських територій Тернопільській області

Особливості розвитку сільських територій Тернопільської області характеризується поступовим переміщенням жителів міст до сільських територій, а також розвитком підприємств. Будинки в селах активно скуповуються городянами для проведення вихідних і святкових днів далеко від місць урбанізації [4]. Городяни є активними споживачами продуктів харчування, вирощених або отриманих в результаті розведення худоби на сільських територіях. Окрім цього, жителі великих міст приймають активну участь у відродженні сіл, будівництві нових будинків на їх територіях, ремонті шкіл, дитячих садків, лікарень і магазинів.

Також, вчені–демографісти відзначають факт переїзду жителів міст до сільської місцевості при настанні особистих фінансових труднощіві нестабільної загальноекономічної ситуації в країні загалом. Крім того, в майбутньому ті ж вчені прогнозують масове переселення жителів мегаполісів у сільську місцевість через значне погіршення екологічних умов проживання в містах [5].

Так, протягом останніх кількох десятиліть відбулися зміни в політичній, економічній і соціальній складовій життя суспільства, що вплинули на величезні території сільськогосподарських угідь, які вибули з обігу, що призвело до їх знекультурування [9].

Для відновлення гектарів колишніх земель сільськогосподарського призначення державі буде потрібно значні фінансові вливання в даний сектор економіки, особливо в Тернопільській області.

Діяльність сільських поселень дозволяє в деякій мірі забезпечувати ринок продовольчих і непродовольчих товарів за рахунок поставки продукції, що виготовляється, а при цьому з кожним роком поставка сільськогосподарської продукції від підприємств різних форм господарювання збільшується.

Однак покрити повністю запити держави в м'ясі, молоці, борошні, крупах чи інших продуктах і матеріалах сучасне українське село може, проте переважно спрямовує сільськогосподарську продукцію на експорт.

Крім того, незбалансований розвиток сировинних і переробних галузей агропромислового комплексу стає причиною величезних втрат сільськогосподарської продукції [12].

Натомість, варто відзначити і особливий внесок села в розвиток і збереження етнографічного різноманіття українського суспільства. Адже звичаї і традиції окремих територій і поселень куди краще зберігаються всередині сільських утворень, ніж це відбувається в міських умовах [13].

Село також відіграє значну роль в становленні екологічного благополуччя всієї країни, а не лише Тернопільської області. Однак, незважаючи на всю користь вирощуваної продукції через активну харчову індустріалізацію проблеми в межах діяльності сільських підприємств набувають більшої гостроти [14].

Так, досить багато овочів, фруктів і зернових рослин обробляються різними видами добрив, що містять в своєму складі нітриту, нітрати, пестициди і інші компоненти, які негативно позначаються на загальному добробуті людей і тварин в межах харчових ланцюжків.

Також несприятливо впливають і генномодифіковані продукти, активно пропоновані сільгоспвиробникам для вирощування. Малі форми господарювання на селі Тернопільщини до теперішнього часу

намагаються обходитися без вищевказаних досягнень науки і техніки, відповідно їх продукція відрізняється високою якістю і екологічністю [15].

Втім, сільськогосподарські поселення схильні до високого ризику деградації і вимирання, а тому згідно з останніми даними статистики близько 10% сільських поселень повністю припинили своє існування, більше третини є вмираючими селами і селами, кількість жителів таких територій не перевищує в окремих випадках і 100-1000 осіб. Смертність в разі перевищує народжуваність, за рахунок чого кількість нових жителів, в тому числі дітей стрімко скорочується [16].

Велика кількість фахівців схильні вважати лише два шляхи розвитку сільських поселень прийнятними в умовах поточного етапу економічного розвитку нашої держави. Це галузевий підхід, в межах якого основою розвитку сільських територій Тернопільської області є сталий розвиток агропромислового комплексу та сільського господарства в цілому, і територіальний, коли для відновлення гідного рівня життя жителів села потрібний комплексний розвиток сільських територій, включаючи розвиток гідної інфраструктури сільських поселень [17]. Грамотне поєднання обох підходів дозволить досягти потрібних висот в освоєнні сільських територій.

Також, політика керівництва країни також спрямована на поєднання розвитку агропромислового комплексу зазначених територій та налагодження побуту громадян сільських поселень, як один із пріоритетних напрямків діяльності державної влади в рамках розвитку аграрної політики держави [18], що робить сучасний розвиток сільських територій Тернопільщини об'єктом уваги органів управління всіх рівнів.

Варто відзначити, що сукупність соціально-економічних проблем, що мають місце практично у всіх регіонах країни, є найбільш серйозним

бар'єром на шляху переходу сільського господарства Тернопільщини до сталого розвитку.

Сталий розвиток сільського господарства (з акцентом на ресурсозберігаючому, інноваційному розвитку аграрного виробництва), що сприяє забезпеченню продовольчої безпеки країни (регіону) і сталий розвиток сільських територій (з акцентом на соціальні питання, зокрема, на рішення проблем якості та рівня життя сільського населення), безумовно, взаємопов'язані: сталий розвиток сільського господарства багато в чому є визначальним базисом успішного розвитку сільських територій. Так само як і досягнення комплексної (економічної, екологічної та соціальної) ефективності функціонування аграрного сектора країни (регіону, району) представляється важко реалізованим без формування передумов для сталого розвитку сільських територій Тернопільщини.

Соціальна ситуація в Україні становить загрозу для продовольчої безпеки і соціально-політичної стабільності країни. Соціальний фактор став гальмом розвитку і підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Позитивний результат від економічних перетворень можливий лише в тому випадку, якщо вони соціально орієнтовані. Специфічні умови життя сільського населення, яке живе не в галузі, а на території, визначають необхідність інфраструктурного розвитку сільських територій. Забезпечення і підтримка економічної доступності продовольства, під якою розуміється можливість придбання харчових продуктів за сформованими цінами в обсягах і асортименті, що не менше встановлених раціональних норм споживання, забезпечена відповідним рівнем доходів населення, зниження рівня бідності - пріоритетний напрямок регіональної економічної політики [15].

Соціально-економічна нестабільність, незадоволеність умовами праці і життя спонукає багатьох молодих селян, які прагнуть до поліпшення умов життєдіяльності, до пошуку можливостей міграції в місто або прилеглі великі сільські населені пункти Тернопільщини. Результатом такої поведінкової лінії є стрімке прискорення руйнівного для сільського господарства процесу знецінення села.

Наприклад, в зарубіжних публікаціях останніх років досліджуються і інші ключові проблеми розвитку сільських територій, наприклад, проблема міграції населення. Авторами пропонується для її вирішення розширити можливості працевлаштування молодих людей на селі шляхом створення ринку сільської праці, забезпеченого відповідною інфраструктурою [10,11,12].

Дослідником Р. Суреш пропонується як міра фінансового забезпечення у вирішенні цієї проблеми, розширення мережі регіональних сільських банків, діяльність яких повинна бути пріоритетно орієнтована на обслуговування клієнтів - «потреб сільської бідноти» і задоволення потреб фермерських господарств та суміжних галузей в капіталі. Наведено досвід Індії, коли уряд цієї країни створив спеціальний комітет для пошуку практичних рішень у кредитуванні сільських жителів [14].

Загалом, для вирішення загальної проблеми сталого розвитку сільських територій пропонуються різні підходи. Так, зарубіжними дослідниками були розглянуті пріоритетні галузі сталого розвитку муніципалітетів Канади, що утворюють об'єкти системи планування. Як фактори, що стримують впровадження такої системи планування, відзначається недостатнє фінансування, відсутність політичної волі і общинних пріоритетів [15].

Проблемі сталого розвитку сільських територій присвячений ряд вітчизняних досліджень і зауважимо, досліджень в руслі «управління» цим

розвитком на прикладі конкретного регіону. Досить поширеною точкою зору вітчизняних авторів у вирішенні проблеми сталого розвитку є пріоритетне акцентування на вдосконаленні соціальної інфраструктури сільських територій на прикладі конкретних регіонів.

Зокрема, пропонується:

- підвищення стійкості соціальної інфраструктури шляхом створення агромістечок, офісів лікарів загальної практики, культурно-дозвіллевих центрів;
- більш широке використання програмно-цільового методу на федеральному рівні, комплексний підхід у вирішенні проблеми соціального розвитку села, збереження традиційного способу життя сільських жителів [18];
- розширення масштабів індивідуального житлового будівництва, формування супутньої інфраструктури, виділення екологічно стійких зон [19];
- основними компонентами організаційно-економічного механізму сталого розвитку сільських територій можна вважати цільові орієнтири, моніторинг розвитку, самоорганізацію, адміністративний вплив.

Ряд авторів бачить вирішення проблеми сталого розвитку сільських територій в на основі заходів демографічного характеру і підвищення рівня життя сільського населення.

Про важливість активної участі сільських громадян в реалізації суспільно значимих проектів, формуванні позитивного ставлення до життя і облаштування побуту на селі слідуючи системному підходу, сільська територія може розглядатися і як об'єкт управління [26], і як (соціо-еколого-економічна) система [27].

Виділяються такі функції, як виробнича, соціально-демографічна, культурно-етнічна, екологічна, рекреаційна, що свідчить з одного боку про комплексність, і з іншого - специфічності даного поняття як об'єкта (системи). Відзначаються риси, властиві системам (структурність, цілісність, емерджентність, ієрархічність, керованість, тощо).

Дослідження сталого розвитку сільських територій пов'язано з аналізом проблематики в її досить широкому переліку. Разом з тим, проведений нами огляд літератури дозволяє говорити про те, що основними векторами дослідження є оцінка демографічної ситуації та стану соціальної інфраструктури, ефективності реалізації програмно-цільового методу планування та чинного нормативно-правового регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій (з конкретизацією розглянутих регіонів), еволюційне осмислення самого поняття «сільська територія».

Таким чином, інформаційними матеріалами дослідження є дані регіональної і муніципальної статистики, інформація бюджетного характеру, включаючи звіти про виконання бюджетів різних рівнів і цільові програми аграрної орієнтації, національна стратегія розвитку сільських територій, нормативно-правові акти у цій галузі, заходи з підтримки сільського підприємництва.

У числі пріоритетних, мають місце методи економічного аналізу, узагальнення, індукції, монографічний, формально юридичний, статичні методи і спостереження.

Таким чином, сільські території на Тернопільщині виконують найважливіші загальнонаціональні функції і головною з них, слід вважати виробництво сільськогосподарської продукції, забезпечення населення

продуктами харчування рослинного і тваринного походження, а також інших сфер економіки сировиною сільськогосподарської властивості.

3.2 Міжнародний досвід розвитку сільських територій

В Європейській хартії місцевого самоврядування, до якої приєдналася Україна, розроблені концептуальні засади європейської практики управління розвитком сільськими територіями.

Варто розглянути кожен принцип окремо.

Так, на основі принципу субсидіарності (subsidiarity) створюються основи вертикального розподілу обов'язків між усіма рівнями влади.

З одного боку, необхідно дати можливість виборним органам всіх рівнів самостійно виконувати свої обов'язки відповідно до потреб місцевого населення та інтересів країни в цілому, а з іншого боку, необхідно належним чином забезпечити найбільш ефективне витрачання запланованих фінансів та інвестицій.

Інший принцип, достатності, є можливістю забезпечення відповідності між розміром фінансових вкладень, що знаходяться в розпорядженні органів місцевого самоврядування, і змістом, обсягом обов'язків, які вони мають в результаті розподілу посадових функцій по всіх рівнях влади.

Ще один принцип, взаємодоповнюваності, - це делегування функцій управління з відповідним перерозподілом фінансів. Кожен додатково делегований на нижчий рівень обсяг повноважень повинен супроводжуватися передачею даному рівню влади ресурсів, необхідних для їх виконання.

Принцип транспарентності (прозорості) являє собою співпрацю з усіма рівнями влади як на державному рівні, так і на територіальному з розподілу і надання фінансових коштів для їх виконання. При цьому розподіл фінансів здійснюється за об'єктивними критеріями, а не за політичними поглядами.

Також важливим є принцип солідарності, при якому благополучні регіони і територіальні утворення надають підтримку тільки тим територіям, які дійсно відчувають дефіцит фінансів. Основною умовою даної горизонтальної солідарності є добровільність з боку благополучних регіонів.

Європейська хартія місцевого самоврядування відіграє величезну роль в сфері правового регулювання муніципально-правових відносин. Особлива увага в Європейській хартії приділена питанням фінансування діяльності органів місцевого самоврядування [2].

В той же час аналіз зарубіжного досвіду країн Європейського союзу, практики управління розвитком сільських територій викликає сумнів в універсальності даних принципів для української економіки, а тому є й інші підходи до вирішення цих питань.

Так, у світовій практиці існують дві принципово різні моделі формування управління сільськими територіями.

Перша модель використовується в багатьох країнах Західної Європи, де органи територіального самоврядування традиційно мають досить широку свободу, але при цьому основні функції управління залишаються в руках держави або безпосередньо контрольованих ним структур.

При другій моделі територіальні органи влади (комуни) здійснюють не тільки основні повноваження по управлінню територією, а й виконують більшу частину обов'язків, властивих функцій держави.

При цій моделі у віданні територіальних органів влади можуть перебувати соціальне страхування, соціальні установи, система охорони здоров'я, освіта.

Дана модель використовується скандинавськими країнами (Швеція, Данія, Фінляндія, Норвегія), а також в менш вираженій формі її застосовують в Нідерландах і Великобританії. Така модель існує і в інших країнах Центральної та Східної Європи - в Угорщині і частково в Польщі.

В Україні ця модель управління сільськими територіями повинна припускати більш широке коло повноважень і більший бюджет. В межах цієї моделі органам місцевого самоврядування необхідно надати достатньо широку фінансову базу і усунути економічну нерівність різних адміністративно-територіальних утворень. При цьому необхідно мати інший підхід до оподаткування сільських територій [1].

Перевага даного підходу полягає в прямій відповідальності місцевих органів, що розпоряджаються фінансами, перед жителями-платниками податків, а також в забезпеченні високої фінансової автономії місцевих громад. Однак розмір місцевих податків має серйозний вплив на загальну суму відрахувань платників податків, відповідно і на їх рівень прибутку. Крім того, нерівне поширення податкового потенціалу в високому місцевому оподаткуванні вимагає ефективної системи бюджетного управління, інакше воно буде призводити до значних розбіжностей в рівні і якості надаваних населенню послуг.

Тому поряд з прямим податковим регулюванням держава залишає за собою право коригувати встановлені деякими органами місцевого самоврядування пріоритети.

В практиці реалізація такої можливості забезпечується за допомогою державних дотацій [2]

У Швеції застосовуються нецільові субсидії, що виділяються для вирівнювання дохідного потенціалу, поповнення доходів муніципалітетів, де протягом тривалого часу відбувається зменшення чисельності населення, і для вирівнювання відмінностей між територіями в вартості надання послуг. В останньому випадку визначаються нормативи витрат.

Розглянуті методи управління сільськими територіями характеризуються загальною тенденцією у визначенні обсягів фінансових коштів кожного з муніципальних утворень виходячи з реальних потреб. При цьому центральна влада може впливати на обсяги фінансових коштів заходами загального характеру.

Розглядаючи проблему самостійності місцевих бюджетів в Україні, окремі автори вважають, що інтерес представляють структури місцевих бюджетно-податкових систем.

Незважаючи на те, що ці системи в європейських країнах різні, можна говорити про їх фундаментальну єдність, яка визначається трьома основними показниками:

1. Витрати, які несуть місцеві органи влади відповідно до закріплених за ними функціями і завданнями.
2. Доходи, за рахунок яких забезпечується фінансування діяльності місцевого самоврядування.
3. Трансферти, які поступають з бюджетів вищого рівня з метою вирівнювання.

Наприклад, у США всі державні і муніципальні органи виконавчої влади мають спеціальні агентства економічного розвитку, що

відповідають за підготовку цільових програм, які повинні забезпечувати поліпшення якості життя місцевого населення.

В Сполучених Штатах поняття «місцеве співтовариство» пов'язано з обґрунтуванням стратегічних планів його розвитку, що включають в себе визначення потреб суспільства і наявність економічних, природних і людських ресурсів для їх реалізації, вдосконалення системи місцевого самоврядування та впровадження принципів сталого розвитку, залучення місцевих жителів до прийняття рішень з тих чи інших найважливіших питань територіального розвитку [4].

У Франції надають великого значення створенню структур, які об'єднують висококваліфіковані кадри, які беруть участь в обґрунтуванні програм і механізмів розвитку місцевих громад. Французькі комуни утворюють публічно-правові міжкомунальні спільноти, головним завданням яких стає розробка проектів соціально-економічного розвитку територій.

В зарубіжних країнах виробництво конкурентоспроможної продукції не обходиться без заходів, спрямованих на підвищення рівня технологій, більш активне застосування біотехнологій, інформаційних технологій, телекомунікацій, інновацій, тощо [3].

На особливу увагу заслуговують ключові напрямки цільових програм, які сприяють підприємництву.

Так, в США в їх складі виділяються створення і розвиток інтелектуального капіталу в вузах, відкриття економічних кластерів, тощо.

Крім США, подібна практика є і в Європі. У Великобританії в якості основного напрямку соціально-економічного розвитку сільських територій виділені заходи розширення форм взаємодії місцевого сільськогосподарського бізнесу та вищої освіти.

Результатом виконання різних програм є поява наукових агентств по реалізації технологій.

Досвід зарубіжних країн свідчить також про те, що велику увагу вони приділяють зовнішньоекономічним аспектам в плануванні територіального розвитку. Базою цього процесу є глобалізація світової економіки.

Для отримання максимального прибутку на сільській території необхідно включати в програми розвитку розділ «міжнародне співробітництво» [1].

Наприклад, в США в стратегіях і планах соціально-економічного розвитку сільської території важливим завданням стає розширення експорту. США експортують 1/3 всього світового обсягу продукції фермерства і тваринництва.

У виробництві сільгосппродукції на експорт зайнято близько мільйона людей. Мінсільгосп США веде агресивну політику по всьому світу для зняття зайвих тарифних бар'єрів при операціях на зовнішніх ринках. У 2017 році США здійснили 250 морських відвантажень сільгосптоварів загальною вартістю 45 млн доларів в різні точки світу - від Італії до України.

З метою розвитку економіки держави і збереження традиційного укладу життя населення в Німеччині також велику увагу приділяють сільським територіям.

У Німеччині землевпорядкування розглядається як найважливіша частина управління сільськими територіями і особлива увага приділяється взаємодії державного і приватного сектора в галузі землеустрою і кадастрів.

Основні механізми управління сільськими територіями у Франції ґрунтуються на сучасних методах територіального і міжгалузевого планування.

Розвиток сільських територій тут здійснюється за рахунок ряду міністерств (промисловості, сільського господарства, оборони, транспорту, тощо), відомств, територіальних адміністрацій і установ. В свою чергу, в кожному з цих міністерств частина співробітників виконує обов'язки зі сприяння сільському розвитку, а тому це обумовлено багатогранністю і складністю проблем управління сільськими територіями, які потребують координованої міжгалузевої політики [4].

Як перспективні механізми розвитку сільських територій в цих країнах особливе значення має диверсифікація сільської економіки, зокрема, вдосконалення політики розвитку сільського туризму.

Британська модель організації сільського туризму представляє особливий інтерес перш за все системою розміщення туристів.

Метою диверсифікації в багатьох країнах є прагнення збільшити зайнятість і джерела доходів сільського населення. В той же час стратегії диверсифікації сільської економіки досить різні.

Пов'язана вертикальна диверсифікація являє собою придбання в існуючий склад підприємства нових виробництв, що входять в технологічний ланцюжок виробництва основної сільськогосподарської продукції.

Стратегія інтеграції тоді виправдана, коли сільгоспідприємство може підвищити свою рентабельність, контролюючи стратегічно важливі ланки в ланцюзі матеріально-технічного постачання, виробництва і збуту сільгосппродукції.

Пов'язана горизонтальна диверсифікація являє собою об'єднання сільгоспідприємств, які працюють і конкурують в одній сільськогосподарській галузі.

Незв'язана диверсифікація - це вид диверсифікації, який охоплює напрямки діяльності, які не мають прямого зв'язку з основною сільськогосподарською галуззю.

В багатьох країнах (переважно з сільськогосподарською спеціалізацією) диверсифікація сільської економіки здійснюється за рахунок розвитку сільського господарства з урахуванням рішення місцевих проблем (внесення добрив, ерозія ґрунтів, тощо). В окремих країнах хорошим прикладом диверсифікації є переорієнтація сільської території на вирощування специфічних культур з урахуванням при цьому місцевих умов даної території.

В даний час все більшого поширення серед численних видів несільськогосподарської зайнятості набувають різні види агротуризму, включаючи гео- і етнографічний туризм, сільський, ностальгічний, тощо [4].

Агротуризм є новий виду туристичній галузі, який на основі природних, культурних, історичних та інших ресурсів сільської місцевості сприяє створенню туристичного продукту. Відмінністю цього напрямку туризму від інших є те, що розміщення туристів відбувається в сільській місцевості (або малих містах).

Досвід європейських країн показує, що агротуризм залучив значну масу жителів сіл в цей вид бізнесу.

Лідером за обсягом агротуризму та кількості агротуристів є Сполучені Штати Америки [5].

Такий вид дозвілля визначено як форма підприємництва, пов'язана з сільськогосподарським виробництвом і туризмом.

Дана програма спрямована на залучення відвідувачів на ферми і ранчо і включає різноманітні розважальні заходи, шоу, танці, тощо. Така програма агротуризму приносить чималий дохід сільгоспвиробникам.

Вчені підводять наукову базу під сільську туристську діяльність:

- як вважають окремі дослідники, агротуризм є глобальним соціальним процесом, що забезпечує залучення досить великого числа країн, які розвивають аграрне виробництво;

- основні технології створення агротуризму загальні для всіх, проте в кожній країні можуть бути і незвичайні національні особливості;

- агротуризм здатний викликати позитивні емоції у суспільства і протистояти багатьом глобальним викликам сучасного світу;

- він нівелює розшарування суспільства за доходами на багатих і бідних.

Основна мета туризму в сільській місцевості полягає в створенні поліпшених умов для життя місцевого населення [5, 6].

Однією з форм агротуризму є сільський оздоровчий туризм. Даний вид туризму передбачає використання спеціальних оздоровчих заходів, до яких можна віднести баню, сауну, фітотерапію, використання продуктів бджільництва, водні процедури, тощо.

Основними клієнтами такого пасивного відпочинку можуть бути люди зрілого та похилого віку, ослаблені діти, які не можуть брати участі в активних турах.

Тут вони насолоджуються спокійним і розміреним сільським життям, чистим повітрям, тишею, вживають в їжу натуральні продукти.

Для цих клієнтів важлива організація максимально комфортних умов проживання, можливість контролю стану організму, доступність надання при необхідності медичної допомоги.

Окреме місце займає сільський туризм для дітей. Він призначений для сімей з дітьми до 14 років або для дітей з дитячих будинків. Тому цей вид сільського туризму передбачає організацію дитячих майданчиків, наявність дитячих іграшок, спеціальних місць для купання та ін.

В Україні такий вид поки ще не набув належної популярності [7, 8].

Таким чином, в результаті проведеного дослідження можна відзначити, що в даний час в країнах ЄС розроблений і застосовується комплекс адміністративних, економічних, правових та інших інструментів, спрямованих на розвиток сільських територій, сформована і діє багаторівнева і міжвідомча система управління і фінансування сільського господарства.

В цих країнах розробкою стратегій розвитку сільських територій займається ряд міністерств і відомств за активної участі аграрних і промислових об'єднань, організацій з охорони навколишнього середовища, регіональних управлінь, представників приватного сектора і сільського населення [9].

В Україні ж сільські території сьогодні стикаються з багатьма системними проблемами, зокрема це нерозвиненість інженерної та соціальної інфраструктури, сфери послуг, відсутність привабливих робочих місць, низький рівень розвитку місцевого самоврядування. Внаслідок цього спостерігається міграція сільського населення (переважно молоді і людей працездатного віку) в міста, спустіння сіл. Крім того,

сільські території поки не справляються з виконанням своєї основної функції - забезпечення продовольством населення [8, 9].

В підсумку можна виділити ті моменти з досвіду зарубіжних країн, які можуть бути застосовані в українській практиці управління і розвитку сільських територій.

До них можна віднести:

- формування спеціалізованих органів, які здійснюватимуть розробку цільових програм розвитку місцевих громад, стратегічних планів соціально-економічного розвитку регіонів і муніципальних утворень як основи формування цільових програм управління змінами в діяльності місцевих громад;

- визначення базового складу пріоритетних напрямків розвитку місцевих громад, що включає в себе підвищення рівня конкурентоспроможності бізнесу в області передових технологій і біотехнологій, інформаційних технологій і телекомунікацій, підтримку їх інноваційної складової, формування кластерів за участю бізнесу і організацій, що мають креативний потенціал.

3.3 Перспективи розвитку сільських територій Тернопільської області

У відповідності до сучасних законодавчих ініціатив визначаються наступні особливості розвитку сільських територій Тернопільської області.

Метою Стратегії розвитку регіону є створення організаційно-економічних умов з метою ефективного розвитку аграрного сектору шляхом забезпечення єдності економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства для стабільного забезпечення населення якісною,

безпечною, доступною вітчизняною сільськогосподарською продукцією та промисловості сільськогосподарською сировиною.

Стратегічними цілями розвитку аграрного сектору є:

- гарантування продовольчої безпеки регіону;
- забезпечення прогнозованості розвитку та довгострокової стійкості аграрного сектору шляхом розвитку різних форм господарювання;
- сприяння розвитку сільських населених пунктів та формування середнього класу на селі шляхом забезпечення зайнятості сільського населення та підвищення рівня доходів;
- підвищення рівня інвестиційної привабливості галузей аграрного сектору та фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств;
- підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції, ефективності галузей, забезпечення стабільності ринків;
- розширення участі України та Тернопільської області зокрема у забезпеченні світового ринку сільськогосподарською продукцією;
- раціональне використання земель сільськогосподарського призначення та зменшення техногенного навантаження аграрного сектору на навколишнє природне середовище.

Принципами розвитку аграрного сектору Тернопільської області у сфері організації аграрного виробництва є:

- збалансованість його розвитку за економічними, соціальними та екологічними критеріями;

- створення умов для формування заінтересованого в довгостроковому ефективному господарюванні відповідального користувача (власника) землі;

- розвиток різних форм господарювання за умови пріоритетності формування господарств, що мають велику соціально-економічну роль для сільських громад.

До господарств, що мають велику соціально-економічну роль для сільських громад Тернопільщини, належать:

- 1) особисті селянські господарства, що використовують переважно власну працю, ведуть товарне виробництво, орієнтовані на збільшення загального доходу, тож більше мотивовані до виробництва працемісткої сільськогосподарської продукції;

- 2) суб'єкти господарювання, власники яких проживають у громаді, у тому числі фермерські господарства, які зареєстровані за місцем провадження господарської діяльності і використовують власну працю та найману працю переважно односельчан.

Принципами розвитку аграрного сектору у сфері формування та реалізації державної аграрної політики є:

- пріоритетність аграрного сектору у загальнодержавній економічній політиці;

- забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобалізації;

- застосування інструментів стратегічного управління розвитком аграрного сектору та оперативного впливу на кон'юнктуру ринку;

- застосування диференційованих підходів до створення умов для державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників залежно від установлених законодавством критеріїв їх діяльності;

- орієнтація на підтримку розвитку кооперації із застосуванням кластерної моделі;

- розвиток саморегулювання в аграрному секторі, делегування державою галузевим, фаховим та територіальним об'єднанням частини повноважень щодо регулювання аграрного ринку, в тому числі у частині здійснення контролю за якістю та безпечністю вітчизняної сільськогосподарської продукції;

- формування у сільськогосподарських товаровиробників позитивних довгострокових очікувань;

- створення умов для запровадження найбільш продуктивних, ресурсомістких та енергоефективних засобів виробництва і технологій;

- стимулювання сільськогосподарських товаровиробників до раціонального аграрного природокористування;

За таких обставин, з урахуванням регіональних умов розвитку сільського господарства, пріоритетними напрямками досягнення стратегічних цілей є:

- формування стратегічних продовольчих запасів держави шляхом розвитку форм ефективного використання сільських територій регіонів, зокрема і Тернопільської області;

- збільшення обсягів виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції з урахуванням вимог до забезпечення продовольчої безпеки Тернопільської області та можливості реалізації її експортного потенціалу;

- забезпечення якості та безпечності харчових продуктів, дотримання вимог до їх виробництва у результаті удосконалення системи сертифікації виробництва і стандартизації, впровадження на усіх підприємствах переробної та харчової промисловості систем управління якістю та безпечністю харчових продуктів, створення мережі лабораторій для

визначення рівня якості сільськогосподарської продукції, делегування саморегульним об'єднанням на засадах взаємовідповідальності частини повноважень щодо здійснення контролю за відповідністю сільськогосподарської продукції національним стандартам;

- створення системи логістики, забійних пунктів живої худоби та птиці, інших складових ринкової інфраструктури для особистих селянських та середніх господарств в Тернопільській області;

- проведення моніторингу та прогнозування ринку сільськогосподарської продукції, реагування на ринкові ризики;

А також регулювання земельних відносин шляхом:

- гарантування захисту прав власності та законних інтересів користувачів (власників) землі;

- створення сприятливих умов для набуття пріоритетного права користування (власності) землями сільськогосподарського призначення особами, які проживають у сільській місцевості та господарюють виключно та переважно з використанням власної праці;

- включення земель сільськогосподарського призначення до ринкового обігу та його державного регулювання у результаті поетапного запровадження обігу земель сільськогосподарського призначення;

Важливими перспективами розвитку сільськогосподарських земель Тернопільської області є наступне :

- поступове скорочення переліку об'єктів державного цінового регулювання і способів адміністративного регулювання цін, перехід до регулювання обсягів виробництва (на основі продуктових балансів) із залученням саморегульних об'єднань сільськогосподарських товаровиробників та використанням механізму проведення товарних і фінансових інтервенцій;

- стимулювання споживчого попиту у результаті запровадження програм адресної підтримки малозабезпечених категорій населення;

- зниження ринкових ризиків для сільськогосподарських товаровиробників у результаті урізноманітнення ринкових інструментів (страхування, гарантійні фонди, форвардна торгівля, торгівля деривативами, електронна торгівля тощо);

- удосконалення системи інформаційно-аналітичного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, запровадження системи оперативного моніторингу ринку сільськогосподарської продукції, розбудови розвинутої системи сільськогосподарського дорадництва;

Таким чином, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції можна здійснити шляхом створення мотивації до технологічного переоснащення і модернізації галузей аграрного виробництва, в тому числі шляхом забезпечення необхідними машинами, обладнанням кооперативів; сприяння розвитку галузевих, міжкооперативних об'єднань сільськогосподарських товаровиробників та підвищення рівня їх відповідальності за формування і дотримання галузевих балансів, якість і безпечність продукції, виробленої її членами, в тому числі шляхом створення регіональних торгових марок продуктів; запровадження системи узгодження економічних інтересів у процесі виробництва, переробки, торгівлі; сприяння становленню системи спільної реалізації вітчизняної сільськогосподарської продукції на цільових зовнішніх ринках; створення умов для поглибленої переробки продукції, яка спрямовується на експорт; формування дієвої інфраструктури аграрного ринку і забезпечення розширеного доступу сільськогосподарських товаровиробників до організованих каналів збуту вітчизняної сільськогосподарської продукції, зокрема до мережі складських та елеваторних потужностей, а також розширення

можливостей особистих селянських та середніх господарств на організованому аграрному ринку; стимулювання раціонального розміщення і спеціалізації аграрного виробництва з урахуванням природно-кліматичних умов.

ВИСНОВКИ

Суспільна відповідальність бізнесу як глобальна проблема активно досліджується у наш час, особливо в умовах соціально-економічного розвитку регіонів України.

Проте тему корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) досліджували задовго до цього. У своїй праці «Соціальна відповідальність бізнесмена», наприклад, піднімав це питання ще 1953р. Г. Боуен. Також проблему досліджували такі науковці як К. Девіс, який доводив необхідність дослідження проблеми соціальної відповідальності бізнесу в управлінському аспекті, Р. Бломстром та Дж. Мак Гуіро.

Під час дослідження було охарактеризовано поняття сільських територій, суспільної відповідальності бізнесу, а також виділено особливості використання сільських територій Тернопільської області.

Оскільки Тернопільська область розташована у західній частині України, межує з Рівненською, на сході – з Хмельницькою, на півдні – з Чернівецькою, на південному заході з Івано-Франківською, на північному заході з Львівською областями, це в тому числі визначає основні сфери діяльності місцевого бізнесу.

Сільські території є важливими для подальшого розвитку сільськогосподарського сектору. Саме через це Тернопільська область відіграє важливу роль у розвитку економічної перспективи України.

Проте, зважаючи на географічне розміщення, особливості клімату, рельєфу, а також соціально-економічні нюанси, Тернопільська область має багато значних мінусів. Обмежений місцевий попит на товари, затяжна криза в області, відсутність доступу до ринків та інфраструктури, відсутність фінансових вкладень у земельні угіддя, низький рівень людського і соціального капіталів — це одні з основних недоліків.

Зважаючи на ситуацію в області, також страждає і людський ресурс. Особливо це помітно по молоді, яка намагається перебратися до більших міст зі зручнішою інфраструктурою та відсутністю подібних проблем із веденням бізнесу, з якими стикаються агропідприємці у менших населених пунктах та селах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Газизов Р.М. Сельские территории: понятие, типология, функции / Р.М. Газизов. Вестник Крас ГАУ. - 2013. - № 11. - С. 348-351.
2. Гончаренко І.В. Ретроспектива формування сільських територій регіонів України / І.В. Гончаренко. Регіональна економіка. - 2008. - №3. - С. 204-209.
3. Закон України «Про місцеве самоврядування» від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
4. Конституція України
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
5. Лисенко Л. До визначення поняття «сільська територія» / Л. Лисенко. Актуальні проблеми державного управління. - 2009. - № 2. - С. 12-15.
6. Малік М.Й. До питання сталого розвитку сільських територій / М.Й. Малік. Економіка АПК. - 2008. - № 5. - С. 51-58.
7. Мельник С.І. Соціально-економічні проблеми відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу села / С.І. Мельник. - К. : ННЦ ІАЕ, 2004. - 342 с.
8. Морозюк Н.В. Організаційно-економічні засади сталого розвитку сільських територій [моногр.] / Н.В. Морозюк. - Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. - 304 с.
9. Павлов О.І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління : моногр. / О.І. Павлов. - Одеса : Астропринт, 2006. - 360 с.
10. Павлов О. Сільські території: теоретико-методологічні засади дослідження / О. Павлов. Регіональна історія України: зб. наук. ст. - К.: Інститут історії України НАН України, 2009. - № 3. - С. 113-132.

11. Прокопа І. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку / І. Прокопа. Економіка України. - 2007. - № 6. - С. 50-59.
12. Семенишин Х.М. Визначення поняття «сільські території»: соціально-економічний аспект / Х.М. Семенишин. Наук. вісн. Нац. ун-ту державної податкової служби України (економіка, право). - 2012. - № 4. - С. 28-32.
13. Славов В.П. Економіко-енергетична система сталого розвитку сільських територій / В.П. Славов, О.В. Коваленко. Вісн. аграр. науки. - 2007. - № 9. - С. 68-71.
14. Талавиря М.П. Організаційно-економічний механізм державної підтримки розвитку сільських територій : дис.. д-ра екон. наук : спец. 08.00.03 / М.П. Талавиря ; Нац. ун-т біоресурсів та природокористування України. - К., 2001. - 458 с.
15. Уркевич В.Ю. Про категорію «сталий розвиток сільських територій» / В. Ю. Уркевич. Сучасне земельне, аграрне, екологічне та природоресурсне право: актуальні проблеми теорії та практики : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. - Біла Церква : БНАУ, 2010. - С. 24-26.
16. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектору економіки / В.В. Юрчишин. Економіка АПК. - 2005. - № 3. - С. 3-9.
17. Role of Institutions in Rural Policies and Agricultural Markets / Guido Van Huylenbroeck, Wim Verbeke, Ludwig Lauwers. - Elsevier, 2004.
18. Rural Sustainable Development in the Knowledge Society / Tovey Hilary ; Bruckmeier Karl. - Ashgate, 2009.
19. The Common Agricultural Policy After the Fischler Reform : National Implementations, Impact Assessment and Agenda for Future Reforms / Severini Simone ; Henke Roberto ; Sorrentino Alessandro. - Ashgate Publishing Ltd, 2011.
20. The Economics of Natural and Human Resources in Agriculture / By : Kimhi Ayal ; Finkelshtain Israel. - Nova Science Publishers, 2009.

21. The Role of Social Capital in Development : An Empirical Assessment / By : Grootaert Christiaan ; Van Bastelaer Thierry. - Cambridge University Press, 2012.
22. Welfare Reform in Rural Places : Comparative Perspectives / By : Milbourne Paul. - Edition : 1 st ed. Emerald, 2010.
23. Хейнегард, Г.Т., Хальстром, Л.К., Вранд, Л.П. Динамика внедрения планирования устойчивого развития в сельских районах Канады. «Сельское иобщинное развитие». 2019. No 14(1). С.54–76.
24. Греков А.Н. Совершенствование механизма устойчивого развития сельских территорий (на материалах Тамбовской области): дисс.канд.экон.наук. Мичуринск, 2014. 168 с.
25. Малышев А.И. Устойчивое развитие социальной инфраструктуры сельских территорий на основе частно-государственного партнерства: дисс.канд.экон.наук. Саратов, 2015. 248 с.
26. Воронин Б.А., Воронина Я.В., Фатеева Н.Б., Петрова Л.Н. Актуальные проблемы социально-экономического развития сельских территорий (на примере Свердловской области). Аграрный вестник Урала, 2017. No 09 (163). С.84-89.
27. Чепурных Н.В., Мерзлов А.В. Социально-экономические факторы развития сельских территорий. Научный журнал НИУ ИТМО. Серия Экономика и экологический менеджмент. 2017. No 4. С.92-101.
28. Вартанова М.Л., Безвербный В.А. Повышение уровня и качества жизни населения – главная задача устойчивого развития сельских территорий. Экономические решения. 2019. Том 9. No 3 (июль–сентябрь). С.1925-1938.
29. Семин А.Н., Стрелка Е.А. Анализ отношений, возникающих в процессе стратегического планирования развития сельских территорий. Этап: Экономическая теория, анализ, практика. 2019. No 3. С.74-85.

ДОДАТКИ

Рис. 2.1 Склад Тернопільської області

Рис. 2.2 Природне скорочення населення по Тернопільській області

Рис. 2.3 Міграційний рух населення

ДОДАТОК Г

Нові райони / повіти:

1. БЕРЕЖАНСЬКИЙ – 11 громад
(центр м. Бережани – 18,6 тис. осіб)

населення – 152,4 тис. осіб,
площа – 3,10 тис. км²

2. КРЕМЕНЕЦЬКИЙ – 9 громад
(центр м. Кременець – 20,7 тис. осіб)

населення – 159,9 тис. осіб,
площа – 2,94 тис. км²

3. ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ – 18 громад
(центр м. Тернопіль – 221,4 тис. осіб)

населення – 431,9 тис. осіб,
площа – 3,76 тис. км²

4. ЧОРТКІВСЬКИЙ – 24 громад
(центр м. Чортків – 28,5 тис. осіб)

населення – 294,3 тис. осіб,
площа – 4,01 тис. км²

Рис. 2.4 Нові райони/повіти Тернопільської області

ДОДАТОК Д

Чисельність населення та площа територій об'єднаних територіальних громад області

№ з/п	Назва об'єднаної територіальної громади	Чисельність населення (за даними Держстату станом на 01.01.2018)	Площа території громади, кв. км (за даними Держгеокадастру)
1	Байковецька	8 956	123,1
2	Бережанська	20 068	59,8
3	Білобожницька	3 740	74,2
4	Білецька	9 921	101,3
5	Більче-Золотецька	3 769	85,5
6	Борсуківська	4 463	91,3
7	Борщівська	17 772	146,8
8	Васильковецька	6 100	125,9
9	Великогаївська	11 100	141,0
10	Великодержкальська	3 791	76,9
11	Вишнівецька	8 137	74,7
12	Гримайлівська	2 763	45,0
13	Гусятинська	8 285	35,5
14	Дорогичівська	2 626	55,6
15	Заводська	4 370	28,8
16	Залозецька	6 489	126,2
17	Зборівська	15 953	357,3
18	Золотниківська	7 976	284,3
19	Золотопотіцька	10 770	123,8
20	Іванівська	4 343	109,6
21	Козлівська	4 562	95,6
22	Коліндянська	4 503	108,0
23	Колодненська	2 755	78,9
24	Копичинецька	12 636	148,7
25	Коропецька	4 627	68,5
26	Коцюбинська	2 368	44,3
27	Купчинецька	4 014	97,6
28	Лановецька	12 520	134,6
29	Лопушненська	2 303	58,5
30	Мельнице-Подільська	15 905	223,4
31	Микулинська	7 884	93,9
32	Монастирська	9 783	128,9
33	Настасівська	2 607	44,3
34	Новосільська	3 608	91,8
35	Озернянська	6 285	126,8
36	Озерянська	2 638	56,8

18

37	Підволочиська	19 395	350,4
38	Почаївська	9 395	54,2
39	Саранчуківська	2 521	94,8
40	Скала-Подільська	9 517	149,9
41	Скалатська	13 966	224,2
42	Скориківська	3 946	144,1
43	Теребовлянська	29 999	398,8
44	Тернопільська	221 212	151,4
45	Товстенська	3 902	27,3
46	Трибухівська	5 382	61,0
47	Хоростківська	14 087	184,6
48	Черніківська	2 184	38,8
49	Шумська	21 041	499,5

Таким чином, процес формування об'єднаних територіальних громад області виходить на завершальну стадію.

Рис. 2.5 Чисельність населення та площа територій об'єднаних територіальних громад області

Структура посівних площ сільськогосподарських культур
у 2018 році, %

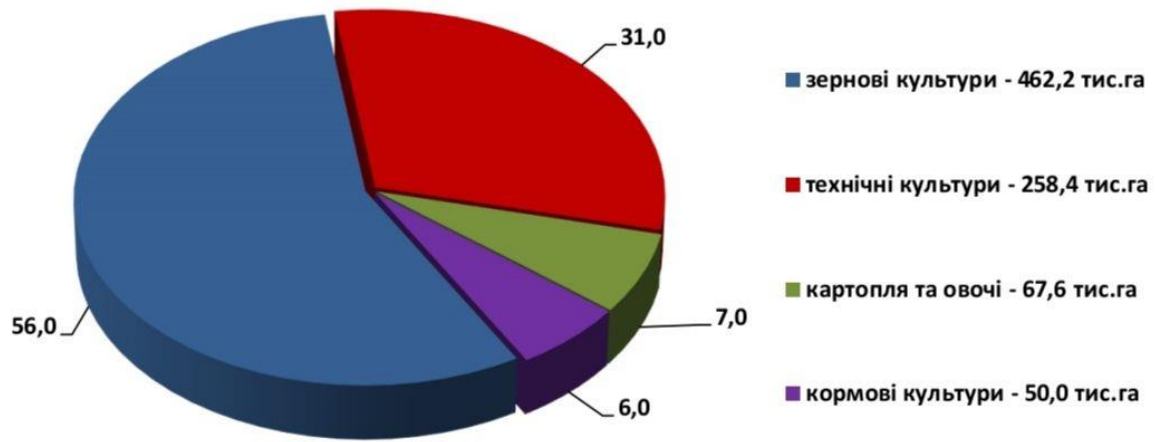

Рис. 2.6. Структура посівних площ сільськогосподарських культур у 2018р.